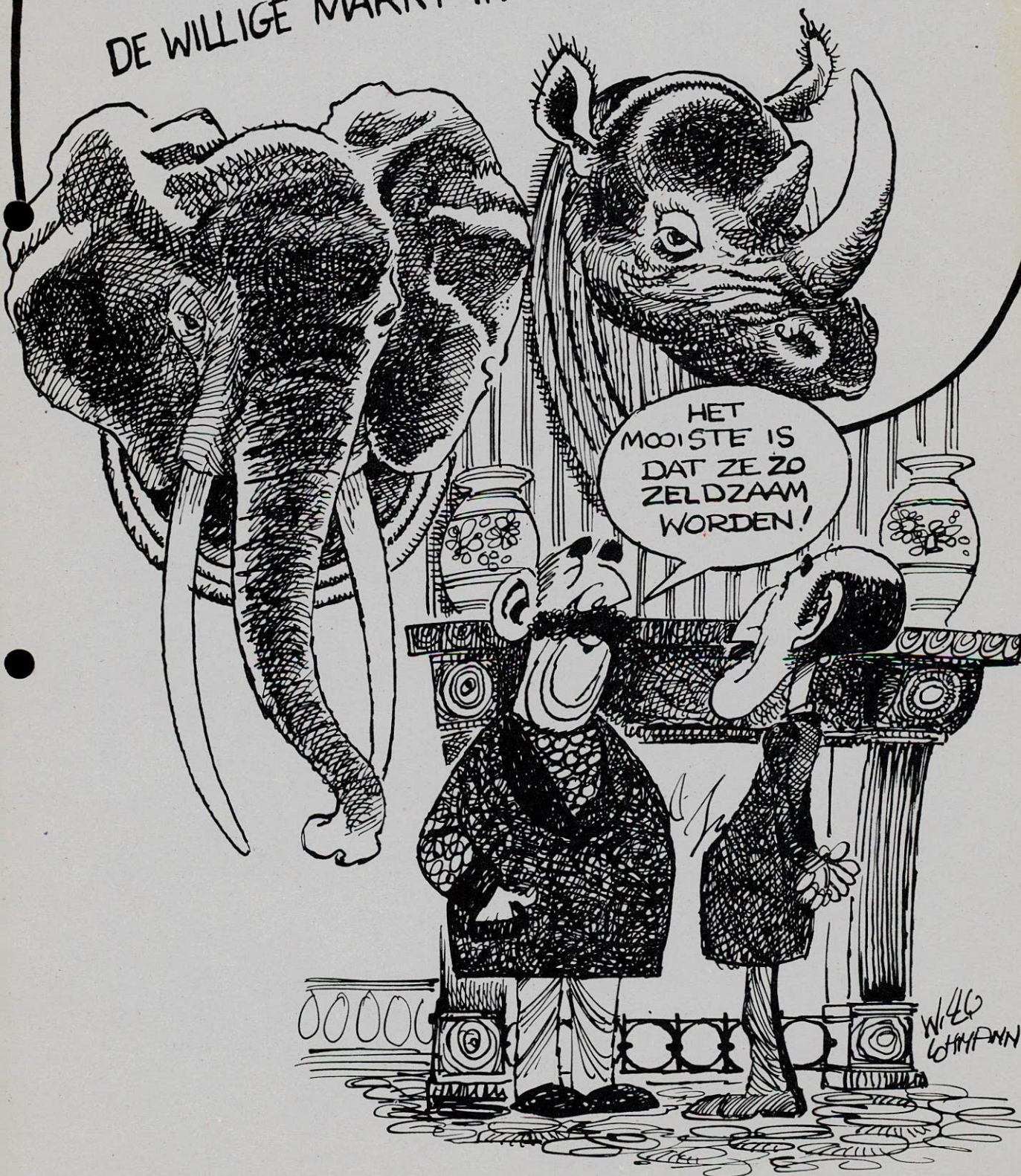

EGO

MAANDBLAD VAN DE
HUMANISTISCHE
GEESTELIJKE
VERZORGING VOOR
MILITAIREN
JUNI - JULI 1980

DE WILLIGE MARKT IN GROOT EN KLEIN WILD

EGO

MAANDBLAD VAN DE
HUMANISTISCHE GEESTELIJKE
VERZORGING VOOR MILITAIREN.

nr. 6/7 – juni-juli 1980
19e jaargang

Abonnementsprijs f 12,- per jaar, te
storten op postgirorekening 480414
t.n.v. Hoofdraadsman Humanistische
Geestelijke Verzorging te
Driebergen.
Militairen ontvangen het blad op
aanvraag zonder betaling.

Redactie:

Joos Sinke (voorzitter),
Frank Spoelstra (sekr./eindred.),
Rob Buitenweg, Wim Heij,
Hans Schonk, Joost de Vries.

Adres red. en admin.:

Bureau hoofdraadsman
Coornherthuis, Hoofdstraat 84,
Driebergen. Tel. 03438-2878.

Vaste medewerkers:

Seine van de Belt, Karel Bloema,
Bert Brounts, Anton Constandse,
Sietse van der Hoek, Erik van der
Hoeven, Jan Kooijman, Willy
Lohmann, Frits Maas, Leo van
Opzeeland, Rien Robijns, Jan Stoof,
Jeroen de Valk, Frans Wermer, Hans
van Wissen, Dick Zaal.

Vormgeving:

Joop van Rossum/Frank Spoelstra

Druk:

Brouwer Offset b.v. Utrecht
Gedrukt op kringlooppapier

Inhoud

Strip en communicatie	2/5
Berichten / Vaste prik	5
Jean Paul Sartre	6/7
De willige markt in groot en klein wild	8/10
Opvoeden tot volwassenheid	11
Zeven goede films	12/14
Homo's en hun schuttersputjes	15
Klaus Staack	16/17
Waar gaan we met elkaar naar toe?	18/19
Marie de Roode-Heijermans	20/21
Boeken en brochures / EGO-puzzle	22/23

Strip en communicatie

Oudere EGO-lezers weten, dat Willy Lohmann al jarenlang ons maandblad opluistert met zijn tekeningen. Vooral de laatste jaren treedt Willy in EGO letterlijk op de voorgrond, omdat hij elke keer op ons verzoek met zijn voorpagina-prent aandacht vraagt voor een belangrijk artikel in dat nummer. Dag in, dag uit beroepshalve tekenen – of de visuele communicatie aangaan met een onzichtbaar publiek, om het wat deftiger te zeggen – doe je natuurlijk niet zonder een bepaalde visie op dit vak. En dat Willy Lohmann er zo'n persoonlijke visie op nahoudt wisten wij wel, maar blijkt ook uit uitnodigingen voor spreekbeurten van o.a. onlangs de Landbouwhogeschool in Wageningen en de Volksuniversiteit in Rotterdam. Zijn basistekst daarvoor drukken wij hierbij graag af in EGO.

Redactie

Toen ik een vorige keer een praatje moest houden over strips en ik net als nu, een afspraak had gemaakt met iemand, die me bij het station zou komen afhalen, had ik door de telefoon gezegd, dat hij maar moest uitzien naar een lange, zwarte, slanke man. Hij keek dan ook uiterst verbaasd toen ik de persoon bleek te zijn, die hij moest oppikken. Waaruit moge blijken dat je met woorden, door de telefoon, grote onzin kunt vertellen, die bij de ander een totaal onjuist beeld oproept. Hetzelfde geldt voor het geschreven woord. Weinigen bezitten de gave in brieven of artikelen een gevoel over te brengen, zoals door de schrijver wordt bedoeld.

Sinds de mens over de taal beschikt is hij waarschijnlijk al bezig een ander een rad voor de ogen te draaien. Een saillant voorbeeld vind ik het verhaal waarin een mogelijke koper bij een Chinese handelaar zegt, nauwelijks belangstelling te hebben voor een bepaald beeldje, dit om de prijs te drukken. Maar de Chinees ziet aan het verwijden van de pupillen van de klant, dat deze wel degelijk zeer geïnteresseerd is in het beeldje en stelt naar aanleiding van dat gegeven zijn prijs vast.

In Nederland zijn we over het algemeen gewend aan rustige sprekers en, behalve vakbondsbestuurders, doen we weinig aan intonatie en stemverheffing, dit in tegenstelling tot bijv. Fransen en Spanjaarden. Als je daar, zelfs vanachter gesloten ramen, mensen met elkaar in gesprek ziet, kun je ongeveer volgen waarover het gaat, door de arm- en beengebaren. Wij hebben alleen enkele gebaren in het verkeer om vanuit onze auto met een andere weggebruiker op zichtbare manier van gedachten te wisselen. Het wijzen naar

Zelfportret

het eigen voorhoofd is daarvan waar schijnlijk het meest sprekende.

De kerk heeft tijdens haar opkomst en tot laat in de middeleeuwen ingezien, dat, wilde men het ongeletterde volk een beeld laten vormen van hetgeen de Kerk voorstond, dit het beste kon gebeuren door middel van afbeeldingen en begaafde en minder

EGO: getuigschrift

THE ILLUSTRATED POLICE NEWS.

LAW-COURTS AND WEEKLY RECORD.

No. 2021

Registered for
Transmission Abroad

LONDON, SATURDAY, DECEMBER 28th, 1867

Office, 25, Abchurch
Lane, London

Price One Penny

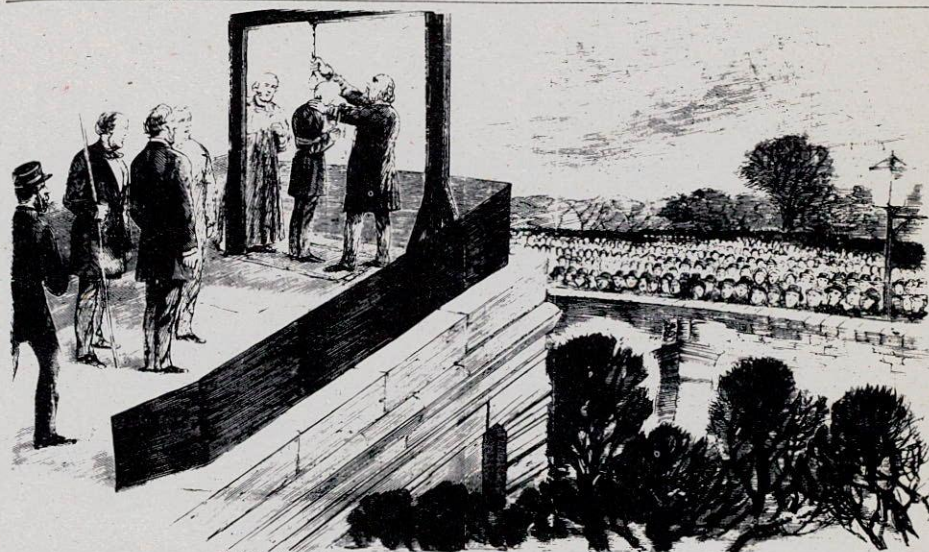
begaafde schilders kregen de opdracht zo indringend en realistisch mogelijk via schilderijen de mensen voor te houden wat door de Kerk wenselijk werd geacht. Dat dit historisch gezien niet altijd op feiten was gebaseerd, deed er minder toe. Ook nu nog hebben veel mensen een voorstelling van bijv. de hemel, zoals die in die tijd is vastgelegd op panelen, drieluiken, enz. De goeden hebben altijd een sereen, uitgestreken gezicht, de slechten hebben een uiterlijk, waarvan de valsheid afdruipt.

Deze formule hebben de strips, zoals wij die vandaag de dag kennen, min of meer overgenomen. Niet alleen strips overigens. Ook TV-films en boeken van het genre James Bond werkten tot voor kort met dergelijke vereenvoudigingen. Het kost in de regel teveel tijd om in een verhaal duidelijk te maken waarom iemand intens slecht is. Het is omslachtig te verhalen dat de boef in zijn prille jaren al zijn moeder sloeg, de kanarie de oogjes uitprikte en op school ook al niet wilde deugen.

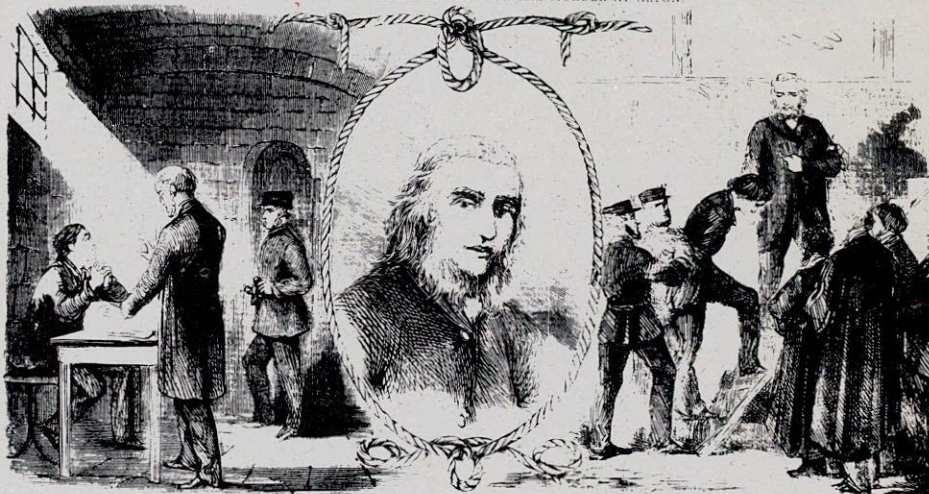
Het kan veel simpeler, je laat weten dat hij voor een communistisch land werkt en de kijker c.q. lezer weet dat je van zo iemand niets dan onheil kunt verwachten en dat hij met alle middelen bestreden moet worden. In de cowboy-films had men voor een andere oplossing gekozen: de slechterd kreeg een zwarte en de helder een witte hoed op zijn markante kop.

Deze zwart-wit tekening is vaak voor de strip een groot nadeel. Maar door de dosering van één strip per dag bleek die bijna onvermijdelijk. De lezer krijgt iedere dag maar één flits van het verhaal te zien, moet zich naast al het andere dat in de krant staat, herinneren hoe het verhaal ook alweer in elkaar steekt en dit is klaarblijkelijk alleen maar mogelijk door de zaak te simplificeren. Dit verwijt mag je trouwens niet alleen strips maken, ook in de politiek is dit een ingeworteld gebruik. De werknemers zijn goed, de werkgevers zijn uitbuiters, profiteurs of omgekeerd, al naar gelang de figuur die aan het woord is. Ook de Oost-West verhouding leent zich gemakkelijk voor een dergelijke ongenueanceerdheid.

In bepaalde kringen ben je vóór Ajax en tegen Feyenoord, zelfs als van de ene dag op de andere, alle spelers van club zouden wisselen. Wij zitten

THE EXECUTION OF FREDRICK BAKER FOR THE MURDER AT ALTON

THE NIGHT BEFORE THE EXECUTION

PORTAIT OF CALCRAFT

BAKER ASCENDING THE STEPS OF THE SCAFFOLD

„Vroege strip” (1867) uit het fotoloze tijdperk

nu eenmaal vast aan de gedachte dat je maar één zaak je sympathie kunt geven en wat overblijft is je antipathie en daar zal de ander het dan mee moeten doen.

Dat hiervan strips in de regel een afspiegeling geven, is een tekortkoming van de dagstrips omdat we daarmee, vooral de jongeren, die de strips lezen, al opvoeden in het rechtlijnig denken, dat gemakkelijk tot afstomping leidt.

Strips in week- en maandbladen zouden dit bezwaar niet hoeven te hebben, omdat de stripmaker in een of meer pagina's grotere kansen heeft de onderwerpen en de personen wat uit te diepen. Toch gebeurt dit te weinig in de min of meer klassieke stripverhalen.

Het lijkt erop dat ik een wat negatief beeld wil schetsen van strips, maar ik ben mij bewust dat ook in de eeuwenoude sprookjes een zelfde methode werd gevolgd en dat er, om

zoiets te doorbreken een jarenvergende heroriëntering zou moeten plaatsvinden.

Een bekende columnist schreef eens dat strips dingen waren voor mensen, die het stadium van boeken met plaatjes nog niet te boven waren. Ik ben bij die man thuis geweest en hij had inderdaad het beeldscherm van zijn TV dichtgeplakt omdat, zoals hij zei, hij genoeg had aan hetgeen er te beluisteren viel en hij zich daarbij zelf wel een beeld kon vormen. Deze consequentie kom je echter weinig tegen.

Integendeel, steeds meer zie je dat men tot visualisering van het woord of begrip overgaat om een idee of mededeling duidelijk over te brengen. Men werkt met vignetten, op stations met bepaalde symbolen etc. Dit is mede het gevolg van het feit dat een groeiend aantal buitenlanders hier verblijft, met de daaraan verbonden taalproblemen. De meeste instructie-methoden tegenwoordig ►

Strip als opvoeder

▼ zijn audio-visueel en dit is een tak die razendsnel groeit.

Tegen deze achtergrond heeft ook de strip een taak, mits die zich aanpast aan de eisen die eraan gesteld mogen worden.

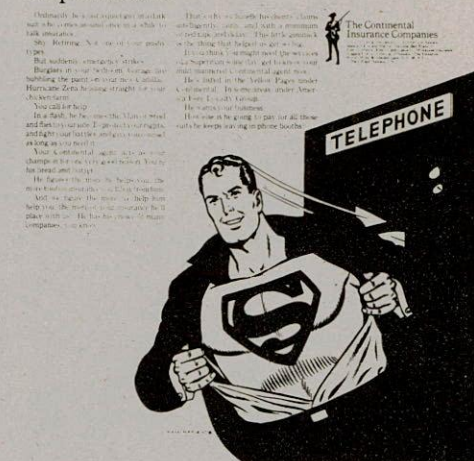
Natuurlijk hoeft de strip, die dient voor het amusement van jong en oud, zijn plaats niet te verliezen. Een

overdosering van moraliserende boodschapperij werkt averechts. Maar daarnaast kan en naar mijn mening moet, de strip worden gebruikt om vooral die groepen, voor wie het geestelijk verwerken van ellenlange artikelen over gecompliceerde onderwerpen als internationale verhoudingen, de noodzaak van samenwerking met derde-wereld landen e.d. om wat voor reden dan ook, te omslachtig is, op een aan-

trekkelijke manier toch duidelijk te maken, desnoods in een wat vereenvoudigde vorm. Niet voor niets is een veelvoorkomende kreet: „Ik moet het eerst zien”.

Maar hier geldt dat de stripmaker zich bewust moet zijn dat hetgeen hij vertellen wil, in een aantrekkelijke vorm moet worden gegoten. Bij de waterleidingbedrijven kan men aflezen, wat er gebeurt als een instructief of zwaarwichtig onderwerp op de TV verschijnt. Het watergebruik stijgt plotseling. Een grote groep, vermoedelijk zelfs die groep, waarvan de makers van het programma hoopten dat die zouden kijken, gaat op dat moment naar de WC of gaat koffiezetten. Stripmakers hebben die controle niet. Zij zien hun lezers niet en kunnen pas na lange tijd een indruk krijgen van het wel of niet overkomen van hun gedachten.

Yell "help"
and watch how fast your
mild-mannered Continental
Insurance agent turns into
Superman.

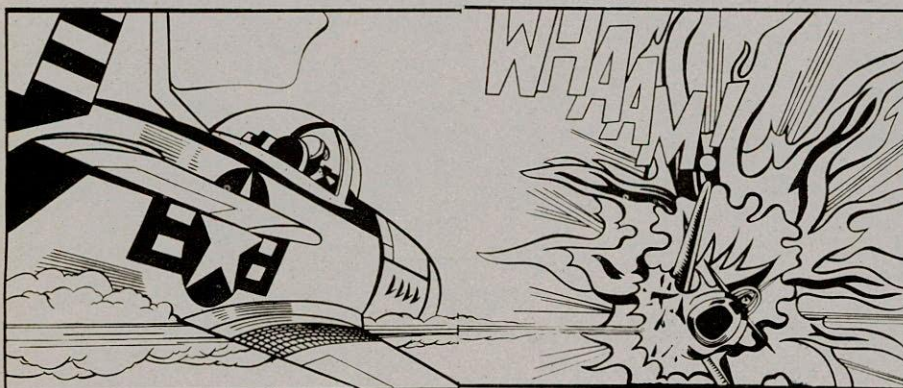

Gebruik van strip in de reclame

De reclame-wereld heeft al ingezien, dat ze met behulp van bekende stripfiguren hun producten aan de man kunnen brengen. In de laatste wereldoorlog werden door de Walt Disney-studio's cartoons gemaakt, die moesten meehelpen de manschappen de juiste mentaliteit bij te brengen. De vraag blijft of dit nou van die gelukkige voorbeelden zijn.

Tot slot wil ik nog naar voren brengen waar een goede strip m.i. aan moet voldoen; ik wil dan een vergelijking maken met een brief: De eerste indruk van een brief is het totaalbeeld, het handschrift moet iets eigens hebben, waardoor je je al een zeker beeld van de schrijver kunt vormen, bij het lezen valt het al of niet beheersen van de taal op, maar het belangrijkste blijft toch de inhoud.

Als we dit patroon tegen de strip houden, betekent het: De strip moet er als totaal aantrekkelijk uitzien, je moet hem vrijwillig willen lezen, bij

Strip in de kunst (pop-art van Roy Lichtenstein, 1966)

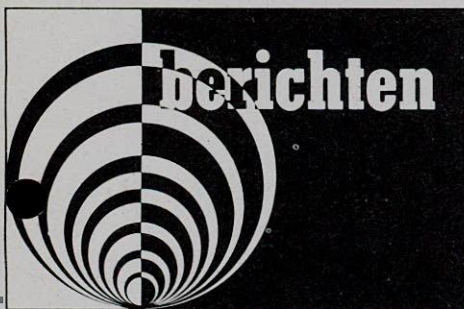

De Franse komische strip voor volwassenen, Barbarella (hier in het Amerikaanse literaire blad Evergreen)

nadere bestudering blijkt een beheersing van de techniek, de manier van vertellen, het ritme. Maar als de inhoud, het verhaal, de

gedachte, je niet aanspreekt, zul je in het vervolg deze strip overslaan.

Willy Lohmann

Kursus geweldloze weerbaarheid

Van 28 juni tot 5 juli a.s. is er een zomerkursus op de Volkshogeschool „Overcinge” in Havelte (Dr.) over: Inleiding in theorie en praktijk van de geweldloze weerbaarheid m.m.v. deskundigen uit diverse stromingen. Prijs f 265,-. Incl.: Vhs. Overcinge, Postbus 52, 7970 AB Havelte. Tel. 05214 - 1541.

EGO: episch centrum

g.v.: paf leren staan

bewapening: warning up

Salt: om vijf voor twaalf wordt de opstelling bekend gemaakt

het aantal raketten moet uiteindelijk omlaag

eind goed knal goed

kernkoppen: halszaak

de meeste leidingen zitten ondergronds

wedde: loon van de angst

CDA: werfzonde

generaal: iemand met een slag om de arm

hoofdofficier: iemand die niet zelf het buskruit heeft uitgevonden

humanist: het heilige – of het vagevuur daar gaat 't om

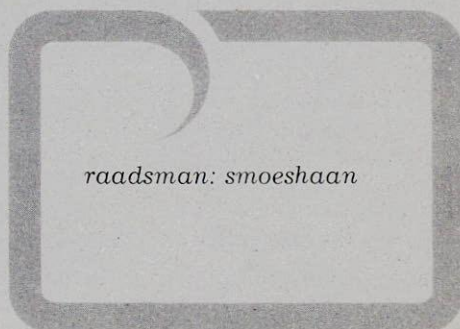
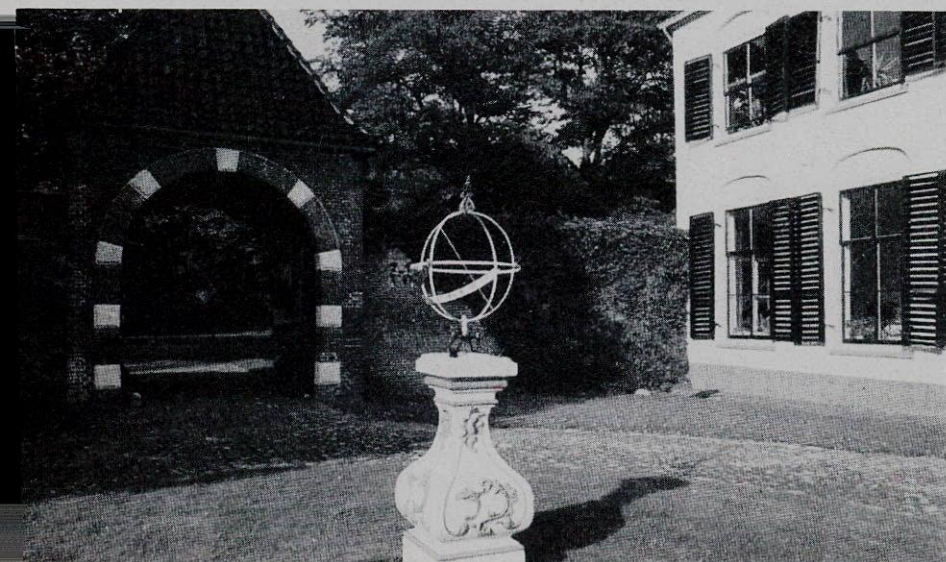
kerndebat: splijtzwammen

overmacht: het ongeoeffend uitoefenen van macht

voetballer: herrieschopper

vrede: schijnbeweging

EGO: landt op de grond

Jean-Paul Sartre

De mens is veroordeeld om vrij te zijn

Het overlijden van Sartre op 15 april jl. op 75-jarige leeftijd is, hoewel al enige tijd verwacht, toch hard en plotseling aangekomen. Het is moeilijk om je de Franse, maar ook de internationale politiek voor te stellen zonder het commentaar en het persoonlijk ingrijpen van Sartre. Ook al schreef hij niet meer (hij was bijna blind), toch liet hij nog steeds van zich horen, de laatste tijd vooral in interviews. In Nederland hebben we hem nog niet zo lang geleden urenlang in een aan hem gewijd televisieprogramma kunnen zien diskussiëren. Ondanks zijn hoge leeftijd en zijn in zekere zin afgesloten werk bleef hij in onze aandacht. Het lijkt nu zinvol bij zijn overlijden, te proberen de balans op te maken van wat blijvend waardevol zal zijn van zijn werk. Hier kan dit helaas maar kort worden aangeduid. Naar mijn mening ligt Sartre's belang vooral in zijn indringende analyses van het menselijk bestaan, in meer theoretische zin in zijn filosofisch werk, in meer concrete zin in zijn romans en toneelstukken. Het is daarom onmogelijk om aan Sartre voorbij te gaan bij het doordenken van een (humanistisch) mensbeeld.

Sartre heeft op uiteenlopende manieren mensen aangesproken, maar zeker ook afgestoten. Voor sommigen was hij een „modefilosoof”, voor anderen helemaal geen filosoof, maar een literator-essayist en als atheïst joeg hij veel christenen tegen zich in het harnas. Maar anderzijds waren humanisten ook niet altijd met hem ingenomen, wanneer hij nu eens zijn eigen humanisme formuleerde, dan weer de term „humanisme” verwierp. Op politiek gebied werd hij verdacht en aangevallen om zijn te grote sympathieën voor het communisme, maar van kommunistische kant werd hij maar korte tijd gewaardeerd.

Na de tweede wereldoorlog werd hij gezien als de grote „existentialist”, als de voorman van de golf van existentialisme, die Europa overspoelde. Voor velen was zijn boekje „L'existentialisme est un humanisme” (1946, tweemaal in het Nederlands vertaald, het laatst onder de titel „Over existentialisme”) een soort evangelie. Daarin stond o.a. de typerende uitspraak voor het existentialisme, dat de „existentie voorafgaat aan de essentie”. Hiermee bedoelde Sartre, dat het menselijk bestaan principieel niet is vastgelegd: de mens „is” niet iets zoals een ding, maar is vrij. Toen het existentialisme al spoedig als een soort „richting” werd vastgelegd, liet Sartre zelf zijn twijfels daarover horen.

Uit dit alles mag blijken dat Sartre zeker geen „school” heeft gevormd. Er zijn geen echte „leerlingen” van hem.

Kiezen noodzakelijk

Sartre stond apart in zijn filosofie, maar zeker niet geïsoleerd: hij voelde zich de intellektueel, die buiten de

dagelijkse, politieke strijd stond, maar dan één die de verantwoordelijkheid had om naar vermogen erin in te grijpen. Na zijn filosofiestudie en zijn leraarschap was hij betrokken bij het verzet tegen de Duitse bezetters, en wilde hij na de bevrijding politiek-actief zijn met een eigen partij. Toen dit mislukte, trad hij steeds naar voren wanneer grote misstanden moesten worden bestreden, ook al vond hij soms weinig medestanders.

Het meest spectaculair was zijn strijd voor de bevrijding van Algerije en van Vietnam, waarbij ook zijn ak-

Werk van Sartre dat in Nederlandse vertaling is verschenen:

Beaudelaire, uitgeverij Bijleveld.
De gevangenen van Altona, uitgeverij Bijleveld.
De heilige Genet, uitgeverij Bijleveld.
Ik is een ding, uitgeverij Boom
Imaginaire, uitgeverij Boom.
Magie en emotie, uitgeverij Boom.
De muur, uitgeverij De Bezige Bij.
Revolutie en literatuur, uitgeverij De Arbeiderspers
Sartre en de vrouwen, uitgeverij Lotus,
De teerling is geworpen, uitgeverij meulenhoff,
Vliegen/Met gesloten deuren/De eerbiedige lichtekooi/Vuile handen, uitgeverij De Bezige Bij,
Walging, uitgeverij De Arbeiderspers,
Wegen der vrijheid (drie delen), uitgeverij Contact,
Woorden, uitgeverij Bijleveld.

tiviteit met het „Russell-tribunaal” kwam. Hij wilde solidair zijn met de die het meest worden verdrukt. Ook al kon hij niet alle methoden goedkeuren van degenen, voor wie hij partij koos – in zo'n geval woog voor hem solidariteit sterker dan mogelijke kritiek. Bovendien heeft hij uitdrukkelijk gesteld dat zuiver „schoon” handelen onmogelijk is. Ook goede bedoelingen kunnen slechte gevolgen hebben en het maken van een bepaalde keuze sluit andere, ook goede keuzes, uit. Leest u eens de schitterende illustratie hiervan in „De Muur” (1939).

Wanneer iemand dan evenwel zou denken, dat men maar beter niet kan kiezen, vergist hij zich: het niet-kiezen, het niet-handelen is zelf ook weer kiezen en handelen – namelijk het toelaten van wat er buiten je om gebeurt. Je kunt je keuze niet ontlopen.

Hier ligt een aanwijzing van de dubbelzinnigheid van het menselijk bestaan, die verder wordt uitgewerkt de passages over de „mauvaise foi”

(kwade trouw) in zijn hoofdwerk „L'Être et le Néant” (1943). Sartre laat daar zien, via een aantal fraaie voorbeelden (o.a. de vrouw, die een afspraak met een vriend heeft), hoe iemand tegelijk iets wil en niet wil, tegelijk zich van de situatie wel en niet bewust is. Men speelt een rol, en weet tegelijk dat het een rol is. In het voorbeeld maakt de vriend avances bij de vrouw, maar ze doet alsof ze deze niet merkt, terwijl hierin toch weer het aantrekkelijke van de situatie ligt. Het is geen (zelf)bedrog, want de vrouw echt wordt bedrogen, weet dit niet. Zo „kiest” men vaak in allerlei dubbelzinnigheden.

In de analyse van de keuzevrijheid ligt naar mijn mening het belangrijkste moment van Sartre's filosofie. Veel mensen kennen zijn uitspraak, dat „de mens veroordeeld is om vrij te zijn” en verbinden daaraan het idee van een fatalistische, pessimistische filosofie. Anderen menen weer dat Sartre door de ontkenning van God en de stelling, dat „de mens vrijheid is”, alle moraal overboord zet. Ik heb eens met een gereformeerde theoloog over Sartre gediskussieerd, die meende te kunnen zeggen: „van Sartre mag alles”. Het enig antwoord daarop is „maar de gevolgen zijn dan voor jou”. Inderdaad meent Sartre dat er niet een bepaalde instantie is die ons voorschrijft, wat wel of niet mag. (Sartre heeft ook nooit een ethiek gepubliceerd, ook al heeft hij er wel verschillende malen aan gewerkt). Wat „mag” is wat ik zelf verantwoord vind, zegt Sartre. Vrijheid impliceert verantwoordelijkheid.

De mens kan altijd ter verantwoording worden geroepen voor zijn daden

Als Sartre spreekt van de „absolute vrijheid” van de mens, dan bedoelt hij, dat de mens zijn vrijheid van keuze nooit kan ontlopen, ook al denkt hij dit te kunnen (in zijn „angst voor de vrijheid”). Dit betekent dan ook dat de mens altijd ter verantwoording kan worden geroepen voor zijn daden en dat hij zich dan niet kan ekskuseren door overmacht, door voorschriften van hogerhand, of wat dan ook.

„Absolute vrijheid” betekent niet, dat men in het wilde weg alles zou kunnen doen. Er zijn vanzelfsprekend allerlei beperkingen aan moge-

lijkheden van de mens. Je bent nu eenmaal in een bepaalde situatie, al dan niet door eigen toedoen. Je bent op een bepaalde plaats opgegroeid, hebt bepaalde invloeden ondergaan, hebt zelf vroeger bepaalde keuzes gemaakt. Dit alles maakt de „feitelijkheid” van de mens uit. Maar desondanks heb je altijd één keuzemogelijkheid over: je neerleggen bij je situatie óf je ertegen verzetten en de situatie veranderen. Soms is de speelruimte erg klein: als je bijv. een kunstbeen hebt, dan kun je moeilijk met hardloophwedstrijden meedoen. Maar wél kun je kiezen hoe je met je kunstbeen leeft: grijp je de gelegenheid aan om je omgeving te tiranniseren, of verdoezel je je gebrek, enz.

Absolute vrijheid bedreigd door andere mensen

Er is één ernstige bedreiging voor deze absolute vrijheid: andere men-

*constitutionele monarchie:
meer medeklinkers dan
klinkers*

De willige markt in groot en klein wild

Miljoenen mannen in Afrika, het Midden-Oosten en Azië denken dat het in bed of achter de bosjes allemaal wat beter wil lukken, als ze wat poeder uit de hoorn van de neushoorn tot hun beschikking hebben. Daar is niet zoveel op tegen. Ook bij ons zijn er tal van maniertjes en ideetjes als het met de sex niet zo best gaat. Die hoorn van de neushoorn schijnt bij velen ook koortswerend te zijn. En een dolk met een handvat van de hoorn van de neushoorn geeft de eigenaar bijzondere kracht. Om meerdere redenen is de hoorn van de neushoorn dus een veelgevraagd artikel.

Fel begeerd

De handel is er dan ook al jaren gretig ingesprongen. De prijzen stijgen nog voortdurend. Een kilo hoornpoeder heeft op de zwarte markt van bijv. Hong-Kong een waarde van 10.000 dollar. Zulke bedragen maken de zaken aantrekkelijk. Voor stroopers en illegale jagers, hoe klein hun beloning ook vaak is, kan er altijd nog wel wat geld af. Geld dat in de doodarme gebieden waar de neushoorn voorkomt extra veel voor de plaatselijke bevolking betekent. Een willige markt, een illegale handel die

zijn wegen kent, een voortdurende armoede bij de lokale bevolking zorgen er gezamenlijk voor dat de neushoorn fel wordt bejaagd. En met uitsterven wordt bedreigd.

In Azië schat men momenteel het aantal neushoorns op niet meer dan 2000: zo'n 50 Javaanse neushoorns, 300 Sumatraanse neushoorns en het restant Indische neushoorns. Voor Afrika zijn ook cijfers bekend. Hoewel hun aantal nog op 10 à 20.000 wordt geschat, zijn plaatselijk enorme verliezen geleden. In het bekende Tsavo-park in Kenya kwamen in 1969 nog 6000 à 9000 neushoorns voor. Nu is het aantal teruggelopen tot zo'n 150. Men schat dat in Kenya tussen 1975 en 1979 jaarlijks 2000 neushoorns zijn gestroopt om aan de vraag van de markt van Yemen te voldoen. Dat is allemaal nog wel wat anders dan op een broeierige avond een paar muggen doodslaan.

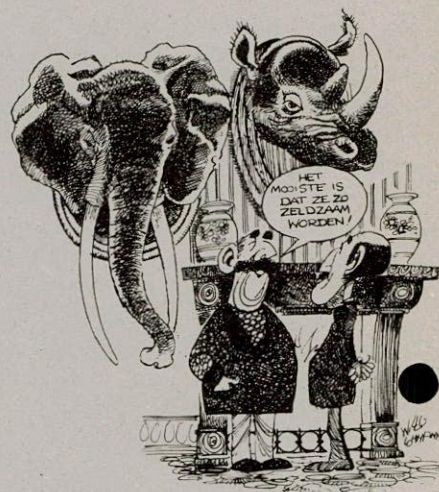
sen kunnen, soms met veel sukses, proberen je ook je laatste alternatief te ontnemen. Sartre: Als dit gebeurt, ben je geen mens meer, dan ben je alleen nog maar een ding. Aanvankelijk, in zijn meer individualistisch getinte filosofie van „L'Être et le Néant”, meende Sartre dat eigenlijk ieder mens erop uit was de anderen volledig aan zich te onderwerpen. Zoals hij ook in zijn toneelstuk „Huis clos” laat zeggen: „de hel, dat zijn de anderen”. De ander is dan altijd de potentiële vijand.

In verschillende andere beroemde toneelstukken geeft Sartre indringende analyses van de onderlinge menselijke relaties en van de pogingen van mensen om echt vrij en in volle verantwoordelijkheid te leven. Te noemen zijn vooral „Vuile handen” (1948) en „De vliegen” (1943).

Later, in zijn meer op het kollektieve gerichte analyses, analyseert Sartre juist de mogelijke samenwerking tot meer vrijheid voor ieder – in dit verband liet hij zich de laatste jaren nogal eens in „anarchistische” zin uit. In elk geval is hij zelf tot het laatst toe een strijder voor menselijke vrijheid geweest – hierin ligt zijn blijvende betekenis.

Wim van Dooren

(Uit de Humanist van 5 mei 1980).

Olifanten en accuzuur

Een ander groot zoogdier, de olifant, staat aan eenzelfde proces bloot. Hie is het ivoor van de slagstanden een gewild artikel. We vinden het terug in de toetsen van piano's, in biljartballen, in luxere schaakstukken, in sieraden en kettingen etc. Ivoor wordt ook steeds meer gebruikt als geldbelegging. Niet zo'n gek idee als je het vanuit een bepaalde gezichtshoek bekijkt: de leverancier van het ivoor, de olifant, zal als het zo door gaat uiterst zeldzaam worden en de prijzen van het ivoor kunnen op die manier alleen maar stijgen. In een aantal Aziatische landen (India, Bangladesh, Thailand) is de olifant in zekere mate nog wel beschermd, mede omdat het dier plaatselijk nog steeds als werkdier of bij ceremoniële gelegenheden wordt gebruikt. De olifant is daar als het wa in de cultuur opgenomen. Al eeuwen Dat is veel minder het geval in tal van Afrikaanse landen. Hier wordt op de olifant dan ook hevig jacht gemaakt met het ivoor als voornaamste doel. Niets is daarbij te gek. De „eerlijke” speren van de inlanders zijn in tal van gevallen al lang vervangen door machinegeweren of door stroopmethoden, waarbij met accuzuur gevulde vruchten worden gebruikt.

Natuurlijk zijn er wel een aantal internationale afspraken over het van gen van olifanten, natuurlijk doet d politie in een aantal landen wel een goede greep bij het achterhalen van illegale praktijken. Maar ook ir Afrika is het de combinatie van eer

ACTIE

'RED DE NEUSHOORN!'

De laatste maanden voert het Wereld Natuur Fonds te Zeist een geldinzamelingsactie voor het behoud van de neushoorns. Het tegengaan van stroperij en het inrichten van speciale parken zijn activiteiten waarvoor veel geld nodig is. Er is een gironummer: postgiro 44466 t.n.v. Wereld Natuur Fonds Zeist.

erke vraag vanuit de markt en de
chikbare armoede bij een groot
antal plaatselijke stropers en hun
elpers die de olifantenstand de das
mdoet. Daarbij komt als regel een
rijdverbreide corruptie bij tal van
verheidsfunctionarissen, die, terwijl
hun hand ophouden, best een
ogje willen dichtknijpen.

landen als Kameroen en de Cen-
aal Afrikaanse Republiek is de si-
atie het meest alarmerend. Er is
ar nog slechts een fractie van het
olifanten van tien, twintig,
ertig jaar geleden over.

een meer georganiseerd land als
id-Afrika is de situatie belangrijk-
ter. Men houdt de zaak daar goed
de gaten. De Zuidafrikaanse na-
onale parken (o.m. het bekende,
ldrijke Krügerpark) vormen een
n de weinige paradepaardjes,
armee het blanke regiem nog een
etje voor de dag kan komen. Voor
t wild, inclusief de olifant, onwe-
d van alle ellende in de grote-
ensen-wereld, een belangrijke
evaller in het zuiden van Afrika!

Afrikaanse olifanten

Amerikaanse trekduif

Handel en uitroeiing van diersoorten,
het is een oud gegeven. Veel diers-
soorten hebben door allerlei com-
merciële praktijken in bijna letterlij-
ke zin het loodje gelegd. Een bijna
klassiek voorbeeld is de trekduif.
Deze kwam in de vorige eeuw nog
massaal in Noord-Amerika voor.
Maar het dier had een drietal eigen-
schappen tegen: zijn vlees was bij-
zonder smakelijk, hij kwam in zeer

grote zwermen voor en hij broedde
met honderden tegelijk in één boom.
De beide laatste eigenschappen
maakten hem tot een willige prooi
voor iedereen die hem wilde vangen
of doden.

In het begin vormde de trekduif al-
leen maar een welkome aanvulling
van het menu van de spaarzame
blanke kolonisten, die geleidelijk
verder het continent veroverden. De
komst van de treinen (later ook al
ongeveer de genadeslag voor de bi-
sons) maakte het mogelijk de gedode
vogels in betrekkelijk korte tijd naar
de snelgroeïende steden aan de oost-
kust te brengen. Na 1850 was het hek
van de dam. Dag in, dag uit hielden
duizenden jagers zich bezig met het
schieten van de vogels.

Hoe massaal de slachting wel niet
was blijkt uit de volgende cijfers: in
1855 bedroeg de omzet aan trekdui-
ven bij één Newyorkse handelaar
liefst 18.000 per dag, in 1869 werden
rond één plaats liefst 7,5 miljoen vo-
gels geschoten. Tegen een zodanige
aanslag was de natuur niet opgewas-
sen. Plotseling bleek de soort zeld-
zaam. In 1894 kwam men nog een
laatste nest tegen. In 1899 het laatste
in vrijheid levende dier. De laatste
trekduif stierf in 1914 in Cincinnati.
In een dierentuin.

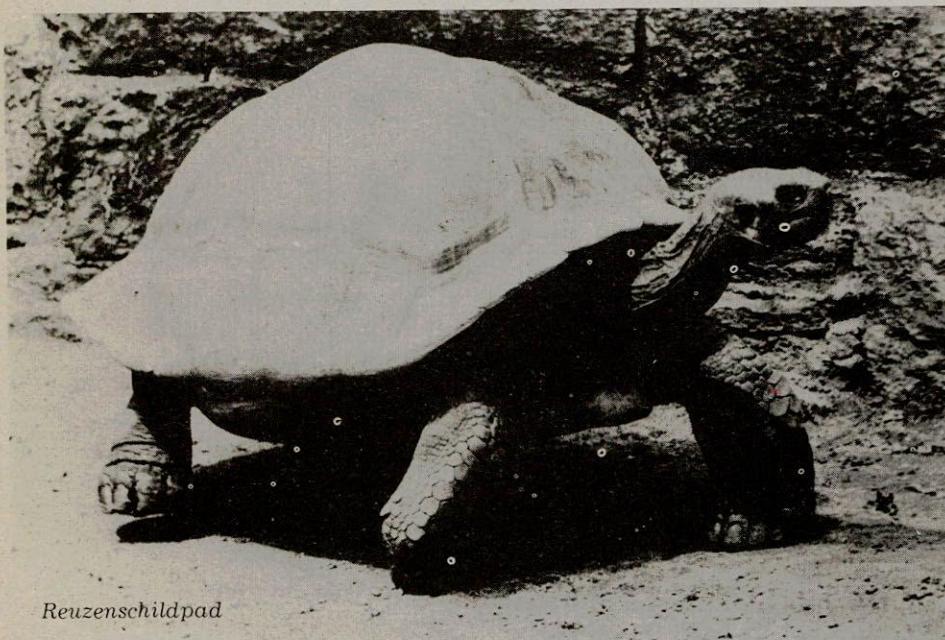
Er is een wet

In Nederland kennen we de Wet Bedreigde Uitheimse Diersoorten. Als „be-
dreigde diersoorten” zijn ruim 400 zoogdiersoorten, ongeveer 1200 vogelsoor-
ten en enkele honderden soorten reptielen, amfibieën en vissen aangewezen.
mag ze niet meer houden, te koop aanbieden, verkopen of afleveren. Uite-
eraard golden na invoering in 1977 een aantal overgangsbepalingen. De ge-
noemde wet is geenszins overbodig. Het Nederlandse aandeel in de internati-
onale dierenhandel is vanoudsher groot geweest. Zo werden in ons land bijv. in
1976 alleen al 790.000 uitheimse zoogdieren, vogels en schildpadden ingevoerd.
Het Ministerie van CRM, gevestigd in Rijswijk, houdt toezicht op de naleving
van de wet.

Biotoopvernietiging

Jacht, stroperij en commercie vormen slechts enkele aspecten van de achter-
uitgang van een aantal diersoorten. Mogelijk nog veel belangrijker is de terug-
gang (in oppervlakte en kwaliteit) van het biotoop waarin de dieren moeten le-
ven. Met andere woorden: de meest geschikte, meest geëigende woonomgeving
gaat voor een aantal diersoorten hard achteruit. Wanneer de woestijn steeds
verder een aantal savannegebieden opslokt worden de levenskansen voor veel
typische savannebewoners kleiner; wanneer het tropisch oerwoud steeds ver-
der wordt gekapt laten de diersoorten die het juist van dat oerwoud moeten
hebben het langzamerhand afweten. Als de Waddenzee steeds maar verder met
verontreinigd Rijnwater wordt vergiftigd leggen ook de laatste zeehonden op
den duur het loodje. Meestal krijgen de grotere diersoorten bij hun strijd om
het voortbestaan nog wel aandacht. Dat is anders bij allerlei kleiner spul als
reptielen, amfibieën en insecten. De achteruitgang gaat volgens sommige des-
kundigen zo snel, dat het allemaal nauwelijks meer is bij te houden. Heel brede
en moeizame problemen en processen als overbevolking, voedselschaarste,
nergieschaarste, milieuvervuiling enz. liggen daaraan ten grondslag. Regerin-
gen, universiteiten en internationale organisaties dragen wel oplossingen aan,
naar regelmatig moet men vaststellen dat de harde praktijk sterker is dan de
nooiste leer.

stamt de aap van de mens
af

Reuzenschildpad

Schildpadsoep

Het spreekt vanzelf dat het verhaal over de uitroeiing van diersoorten niet beperkt blijft tot oude tijden, vreemde volken, onwetende burgers of sluwe handelaren. Het is nergens voor nodig altijd en overal een soort collectief schuldgevoel op te roepen, maar ook in dit geval kan het niet anders: we doen er allemaal een beetje aan mee.

Hetzelfde pilletje, hetzelfde zalfje dat ons van veel narigheid afhelpt is getest op mensapen. Voor menige schoonheidscreme zijn duizenden, tienduizenden kikkers opgeofferd. In tal van landen is de handel in tropische vogels nog ongelimiteerd. Nog steeds worden in ons land walvisproducten gebruikt, nog steeds staat er bij de betere levensmiddelenzaak schildpadsoep op de toonbank, nog steeds zijn er schoenen, tassen en andere zaken van krokodillenleer te koop. Nog steeds...

Als je het gebruik, het misbruik van dieren voor allerlei menselijke doeleinden ziet, komt het koude, het kille van veel menselijk handelen heel dichtbij. Voor een film over een overspelige Arabische prinses komen hele regeringen overeind, voor vijftig Amerikaanse burgers breekt zowat een oorlog uit, door het boycotten van de Olympische Spelen worden de internationale verhoudingen danig verpest enz. Maar het leed, het onrecht, het uitroeien van miljoenen dieren is kennelijk nauwelijks een probleem voor landen en volken, politici en hun achterban. Je hoeft geen zeurderige dierenbeschermers, geen fanatieke antivivisectieklant, geen zweverige natuurminnaar te zijn om zo iets een groot schandaal te vinden.

Het gaat er om dat geen enkele diersoort meer mag uitsterven louter vanwege de ijdelheid, de hebzucht, het genot en de onkunde van mensen. Het is, om het wat „mooi” te zeggen, een menselijke opdracht om gezamenlijk daarvoor te zorgen. Gelukkig hebben mensen uit heel verschillende landen, met heel verschillende maatschappelijke achtergronden dat begrepen. Van het Wereld Natuur Fonds tot en met Greenpeace tracht men er wat aan te doen. Het lijkt vaak onbegonnen werk, maar hoop doet leven.

Frits Maas

(Foto's van het Wereld Natuur Fonds in Zeist)

Een nieuw Handboek vol vreemde namen

Flip Hul, Drogehamstermieden, Tandem, Tweede Verkorting, Planken Wambuis, Gerritsfles, Veerstalblokboezem: wie van meer bijzondere aardrijkskundige namen of terreinaanduidingen houdt, kan in het nieuwe Handboek van Natuurmonumenten terecht. In dat handboek zijn vrijwel alle natuurgebieden en wandelterreinen in ons land vermeld. Doordat het vaak kleine snippertjes betreft, gaat het om een heel groot aantal: in het register van het Handboek staan liefst 3900 namen.

Alle terreinen van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten komen uiteraard in het Handboek voor, maar ook alle terreinen van o.m. Staatsbosbeheer, Domeinen, de provinciale Landschappen (het Groninger Landschap, het Zeeuwse Landschap, het Limburgs Landschap enz.), Vogelbescherming enz. Met name de inventarisatie van de zeer vele natuur- en wandelgebieden die in bezit zijn bij particulieren heeft veel aandacht gekregen. Daarnaast worden in het nieuwe Handboek alle militaire oefenterreinen die voor het publiek toegankelijk zijn vermeld. Veel bekende namen komen aan bod: de Oirschotse Heide, Havelte-West, de Loonse en Drunense Duinen, de Ermelose Heide, de Vlasakkers enz. Heel kort worden steeds de bijzonderheden van al die stukjes groene ruimte in Nederland aangegeven.

Het Handboek is de afgelopen maanden in het kader van het 75-jarig bestaan van Natuurmonumenten gratis aan alle 250.000 leden van de vereniging toegezonden. Ook nieuwe leden zullen het gratis ontvangen. Aanmelding als lid is mogelijk door storting van tenminste f 25,- op postgiro 9933 van Natuurmonumenten, 's-Graveland, onder vermelding van „nieuw lid”. Het Handboek is ook gewoon te koop: f 17,50 via hetzelfde gironummer en adres is voldoende.

emancipatie: zijn of niet zijn dat is d'r kwestie

Opvoeden tot volwassenheid (6 en slot)

In onze laatste paar artikelen hebben we respectievelijk aandacht aan het leren omgaan met zichzelf en het leren omgaan met de ander. Nu zullen we ons bezig houden met het derde aspect van het volwassen worden, het leren omgaan met de vragen naar het „waarom” van de dingen, het ontwikkelen van een zeker levensinzicht. Ongeveer het moeilijkste hoofdstuk van de opvoedingsleer. In een tijd waarin zo velen op pijnlijke wijze worden geconfronteerd met een gevoel van onzekerheid op dit gebied, behalve het moeilijkste, wellicht ook het belangrijkste aspect in de opvoeding.

Ontbreken van een levensperspectief

Wat bij velen inderdaad een dergelijk perspectief ontbreekt, is uit meer dan één onderzoek van de laatste tijd bleken. Ook dat het eerste in hoge mate verantwoordelijk is voor het alomtegenwoordige onbehagen. De onlangs overleden psycholoog Erich Fromm heeft er jaren geleden al op gewezen, dat de sterfelijke mens bij zijn definitie streeft naar zingeving en dat bij het ontbreken daarvan de mens in vele gevallen tot bepaalde vormen van destructie en zelfdestructie (zelfmoord) komt. Zo zegt volgens Fromm ook de overmaat aan agressie en geweld in de huidige maatschappij vooral in het ontbreken van een mogelijkheid tot zingeving worden gezocht.

erder wijst historisch onderzoek uit, dat het veel meer de geestelijke dan de materiële nood van de mens is, die tot het ontstaan van messianistische bewegingen zoals het nationaal socialisme leidt. Bij het ontbreken van voldoende innerlijke zekerheid is de mens nu eenmaal wel kieskeurig in het bepalen van een politieke keuze.

Geestelijk lege mensen hebben met materiële mensen gemeen, dat ze niet weten wat hen wordt voorgezet. In Duitsland 1933 betreft deze mensen Hans Fallada's bekende roman „Der galgenmann”, was nu” nog maar een paar op na. Allemaal kleine burgers, beschutting en veiligheid zochten. Geleidelijk kring en hun ogen sloten voor het vreselijke, dat in de grote stad te gebeuren stond. Het is bekend dat mensen in die situatie chauvinistisch en autoritair den-

Verslaving

Behalve aan een geringe politieke interesse en een overmaat aan agressiviteit, is dit ontbreken van een levensperspectief ook in belangrijke mate debet aan de sterke toename van alcoholgebruik en andere verslavingsmiddelen. Zoals een student van een pedagogische academie het onlangs in een discussie tegenover ons opmerkte: „Kijk, dát is het gat in ons bestaan en dat vullen we met drank, sex, Ajax, Feijenoord, enz., maar zolang dat gat niet gedicht is, blijft al het vechten voor de vrede en

andere goede zaken vruchteloos”. Het is duidelijk dat ook de ziekelijke verkleefdheid die velen voor film-, pop- en andere sterren aan de dag leggen voor een groot deel hier zijn oorsprong vindt.

Levensvragen

Zo mag men stellen dat een meer nadrukkelijke aandacht voor de fundamentele levensvragen in opvoeding en onderwijs zeker geen overdedreven luxe meer kan worden genoemd. Vooral nu de steun van allerlei traditionele waarden is weggevoelen en de pluriformiteit in de wereld steeds meer toeneemt, dient de

mens tot een groter zelfbewustzijn te worden opgevoed.

Dit laatste is o.a. mogelijk door de leerlingen in het onderwijs te confronteren met de vraag naar het „waarom” van de dingen.

Een eerste stap in deze richting vormen de experimenten met het vak filosofie op een aantal gymnasia. Een andere mogelijkheid vormen de lessen levensvorming, zoals deze door het Humanistisch Verbond worden geprogrammeerd of het zogeheten kritisch godsdienstonderwijs zoals dit op enkele bijzondere scholen wordt gegeven.

Vanzelfsprekend is het onmogelijk de zin van het leven te leren. Maar wel werkt het bevrijdend als men er samen over kan praten. Bovendien kan de aanraking met grote figuren uit het verleden, die zelf ook met deze problemen hebben geworsteld tot een verdieping van het levensbesef van de leerlingen leiden en hun integratie bevorderen.

Om deze reden moet ook voor een herstel van het vak geschiedenis worden gepleit. Door de te eenzijdige accentuering van de geschiedenis van de laatste halve eeuw in onze onderwijsprogramma's wordt het historisch besef van de opgroeiende generatie, zelfs dat van de meeste jonge onderwijzers en leraren, steeds geringer. Ook daardoor neemt het gevoel van onzekerheid en machteloosheid in onze samenleving steeds toe.

Culturele vorming

Tenslotte is ook meer aandacht voor de culturele vorming als onderdeel van de hier bedoelde opvoeding tot volwassenheid nodig. Hier geldt: hoe hoger de boom (onze technische mogelijkheden) hoe dieper de wortels (onze culturele verworvenheden) moeten gaan. Een betere culturele vorming is ook nodig vanwege de rommel (Schund) waarmee onze jeugd via de show-bizz, enz. wordt overspoeld. Dat dit besef vooral ook in progressieve kring ontbreekt, moet als een bijzonder betreurenswaardige zaak worden beschouwd. Dit is vanuit historisch oogpunt ook moeilijk verklaarbaar. Juist de oude socialisten hebben immers het eerst begrepen, dat voor een werkelijke zelfbevrijding van de mens niet alleen een verandering van bepaalde maatschappelijke en politieke structuren nodig is, maar ook een sociaal-culturele opvoeding die de mens geestelijk in staat stelt zich zelf – d.i. niet afhankelijk van de diverse amusementsmedia – te zijn.

Steven Derksen

(Wie meer over de opvoeding tot volwassenheid, zoals Derksen dat ziet, wil lezen kan terecht in zijn dissertatie „Leren om te overleven”, o.a. rechtstreeks te bestellen door overmaking van f 30,- op girorekening 807074 van S.C. Derksen te Meppel.)

Zeven goede films

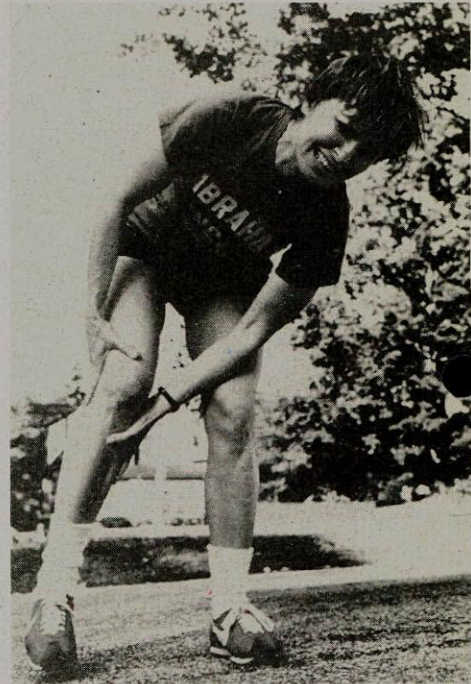
Kort besproken, maar zeer aanbevolen

Omdat er een groot aantal films is dat ik warm in uw belangstelling wil aanbevelen, en omdat dit de laatste rubriek vóór het zomerseizoen is, zal ik een wat andere formule hanteren dan ik doorgaans gewend was te doen. De films die ik de moeite waard vind – drie uit Amerika en vier uit Europa – krijgen alle vrijwel gelijkelijk verdeelde aandacht. De laatste weken waren een waardige afsluiting van een seizoen, waarin we met opmerkelijk veel goede films konden kennismaken. Laten we maar hopen dat die lijn na de vakantie wordt doorgetrokken.

Om te beginnen is daar dan de film *'Yanks'*, geregisseerd door John Schlesinger, met in de hoofdrollen Richard Gere, William Devane, Vanessa Redgrave en Lisa Eichhorn. In *'Yanks'* wordt de tijd behandeld dat Amerikaanse troepen in Engeland waren gelegerd gedurende de Tweede Wereldoorlog, en de gevolgen van deze invasie van over de Oceaan voor de plaatselijke bevolking. Schlesinger heeft die aangetoond aan de hand van drie relaties tussen Amerikaanse soldaten en Engelse vrouwen, die hij door de film heen laat spelen. Die drie relaties dragen het verhaal, maar ze geven de regisseur de kans om eromheen ook heel veel details te

laten zien van de invloeden, die deze twee volkeren op elkaar hebben. Voor het verhaal gebruikte Schlesinger veel uit zijn eigen herinnering. Van oorsprong is hij zelf Engelsman, al maakte hij een aantal van zijn recente films (*'The day of the locust'*, *'Marathon man'*) in Amerika. Verder werd Schlesinger bekend door films als *'Darling'*, *'Billy Liar'*, en *'Sunday, Bloody Sunday'*. Richard Gere is een van de snelst opkomende Amerikaanse sterren. Hij maakte zijn filmdebuut als de moordenaar in *'Looking for Mr. Goodbar'*, speelde daarna een zeer hartveroverende rol in *'Bloodbrothers'*, en in *'Days of heaven'*. Ongeveer in dezelfde tijd dat *'Yanks'* uitkwam, maakten we kennis met de film *'American gigolo'* waarin Gere ook de hoofdrol vervult, maar die film is van veel minder allure en die zal ik dan ook niet in deze kolommen opnemen, al was het aandeel van de jonge ster formidabel. *'Yanks'* heeft de sfeer van de betere Engelse televisieserie: menselijk, navoelbaar, romantisch en uitermate boeiend.

In de eveneens Amerikaanse film *'See how she runs'* krijgen we Joanne Woodward, vrouw van de legendarische Paul Newman, te zien als een bewonderenswaardige doorzetter. Zij speelt een gescheiden onderwijzeres met twee tiener-doch-

Joanna Woodward in het zicht van de haven als marathonloopster in *'See how she runs'*.

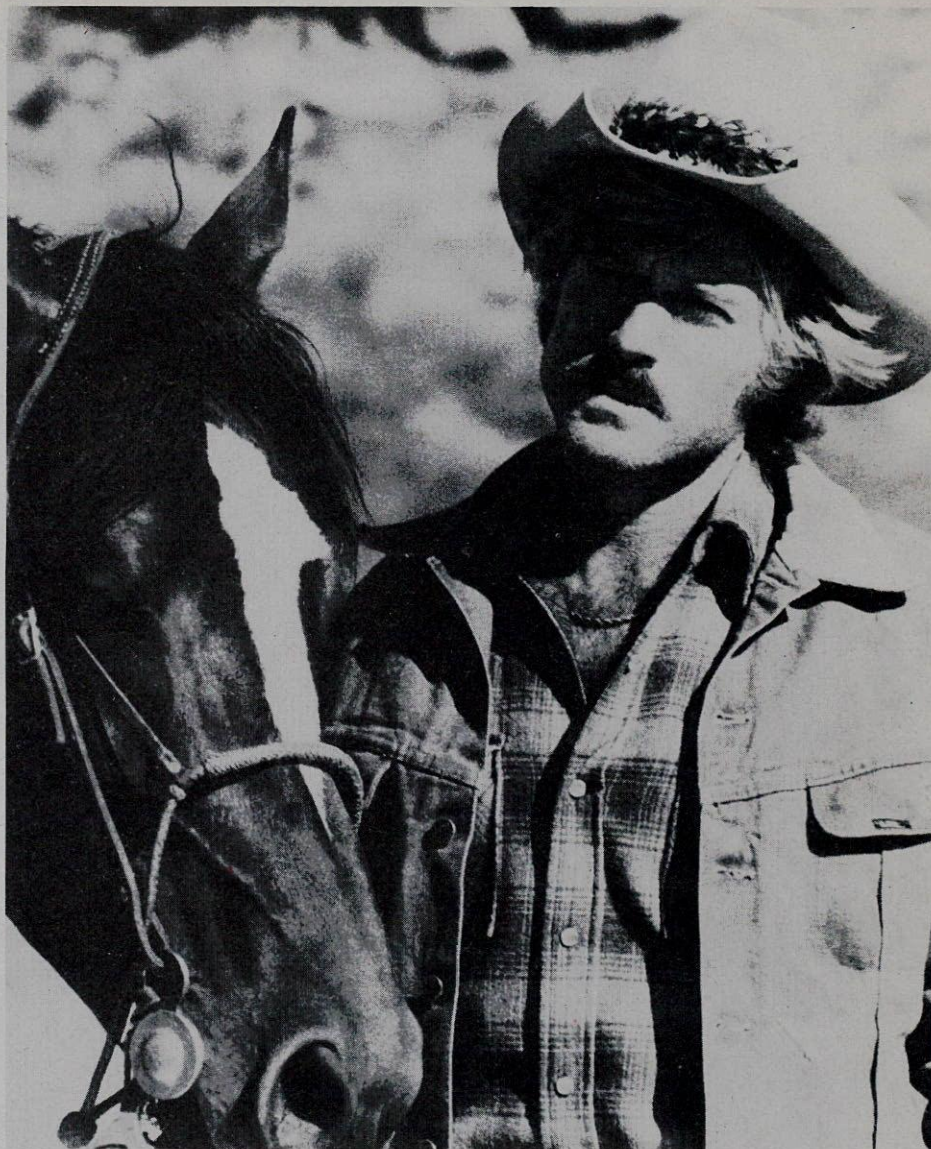
ters, die zich aan alle kanten een beetje buiten spel gezet voelt en snakt naar een nieuwe impuls in haar leven. Voor de aardigheid begint ze stukjes te trimmen, een bezigheid die binnen korte tijd uitgroeit tot een ware passie. Zij zet zich in het hoofd dat zij de Boston Marathon wil lopen, een afstand van 42 kilometer, die alleen bereikbaar lijkt voor jonge halfgoden. Zij verbeeldt zich dat zij, als zij die prestatie volbrengt, ook in staat zal zijn tot andere dingen waartoe zij zich in vroeger tijden nooit in staat achtte. Gecoached door haar ex-man, haar dochters, vader, vriendin van school en de wijkagent begint ze aan de uitdaging en natuurlijk lukt het haar, zij het ten koste van verschrikkelijke inspanningen, om de race uit te lopen. Een uitermate sympathieke film, misschien meer herkenbaar voor gescheiden moeders van in de veertig dan voor u, maar om de rol van Woodward toch warm aanbevelen. Regie is van Richard Heffron.

Een zéér Amerikaanse, maar ronduit heerlijke film krijgt u te zien als u naar *'The Electric Horseman'* gaat. Misschien wel de twee beroemdste sterren van dit ogenblik uit Amerika, Jane Fonda en Robert Redford, ver-

'Yanks': Richard Gere (midden) in zijn rol van Mat, de Amerikaanse soldaat die een Engels meisje het hof maakt.

vullen de hoofdrollen in dit meeslepende verhaal. Redford speelt een aan lager wal geraakte rodeo-rijder, die zijn brood nu verdient door reclame te maken voor een soort cornflakes, en Jane Fonda is een gehaide televisie-verslaggeefster (net als in 'The China Syndrome'). Redford komt erachter dat een peperduur renpaard, waarmee hij in een show moet optreden, met drugs wordt volgestopt en dan komt de echte rodeoman nog éénmaal boven. Edele verontwaardiging maakt zich in hem meester en hij ontvoert het paard voor de ogen van een stampvol hotel. Het beeld van Redford, in een pak vol elektrische lichtjes (dat verklaart de titel van de film) in het stikdonker langs de highway zal me lang heugen. Fonda komt erachter waar hij zich bevindt. Aanvankelijk denkt zij de primeur van haar leven te kunnen halen dankzij haar ontmoeting met de held, maar dan ontspint er zich iets moois tussen de twee en raakt zij geheel in de ban van zijn nobele plannen. Prachtige natuuroptnames, lekkere achtervolgingen, en een sympathieke morele boodschap maken deze film tot een echte happening, althans in mijn ogen. Regie was in handen van Sydney Pollack, ook niet de eerste de beste, denk maar aan 'They shoot horses, don't they?' (met Fonda), 'Three days of the Condor' (met Redford), 'The way we were' (met Redford Streisand), 'Bobby Deerfield' (in-

Robert Redford in 'The electric horseman' met het paard dat maakt, dat hij zijn hele carrière op het spel zet.

dertijd hier besproken, met Al Pacino). En dat is nog maar een greep. Warm aanbevolen dus!

Dan nu naar Europa, waar ze ook niet hebben stilgezeten. In de eerste plaats is daar de Duitse film 'David' van Peter Lilienthal. Het boek 'David', door de mazen van het net' waarnaar de film is gemaakt en dat in vertaling gelijktijdig met de film bij Elsevier uitkwam, werd geschreven door de in Nedeland wonende joodse Duitser Ezra Bengershom, die zich van het pseudoniem Joel König bedient. 'David' gaat over de belevenissen van een joods gezin in Duitsland vlak voor en tijdens de oorlog. David wordt als kleine jongen voor

De rabbi en zijn zoon, in 'David', zijn sinds kort verplicht met de gele jodenster rond te lopen. De vader doet het, de zoon niet.

NATO: kernkoppig

het eerst met het antisemitisme geconfronteerd. Zijn vader, die rabbi is, wil aanvankelijk niet in de ernst van de situatie geloven, totdat hij voor een paar maanden wordt opgepakt en met een hakenkruis op zijn kale schedel weer thuiskomt. De film laat zien hoe de joden als muizen in de val zaten, en hoe hun bewegingsvrijheid steeds meer werd beperkt. Gruwelen zien we niet, maar de sfeer van onvrijheid en onmenselijkheid in de film is minstens even beklemmend, zo niet erger. De hoofdrol van 'David', de jongen die tenslotte als enige van het vijf leden tellende gezin weet te ontkomen en later zijn belevenissen op schrift stelt, wordt prachtig gespeeld door Mario Fischel. De film kreeg in 1979 de Gouden Beer in Berlijn.

Bijster beklemd voelde ik mij ook na het zien van de Engelse film **'Scum'** (Schorum), onder regie van Alan Clarke. **'Scum'** speelt zich af in een Engelse jongenstuchtschool. De keiharde strijd tussen de jongens onderling om de macht en tussen de staf en de pupillen om rust en orde, doet je diep beseffen dat dit niet de manier kan zijn om jeugdige ontspoorde weer op het rechte pad te zetten. Eerder is het zo, wat een van de jongens in de film ook zegt, dat iedereen die het hier redt (wat lang niet altijd lukt: door de onmenselijkheden van de leraren jegens de jongens en van de jongens onderling vallen er slachtoffers door zelfmoord of door krankzinnigheid) er slechter uitkomt dan hij er in is gegaan. Hoofdpersoon is Carlin, een spijkerharde figuur die er in een eerdere gevangenis al in is geslaagd zich een leidinggevende positie te creëren, wat hem ook hier weer lukt. Alle jongens proberen er zich op hun ei-

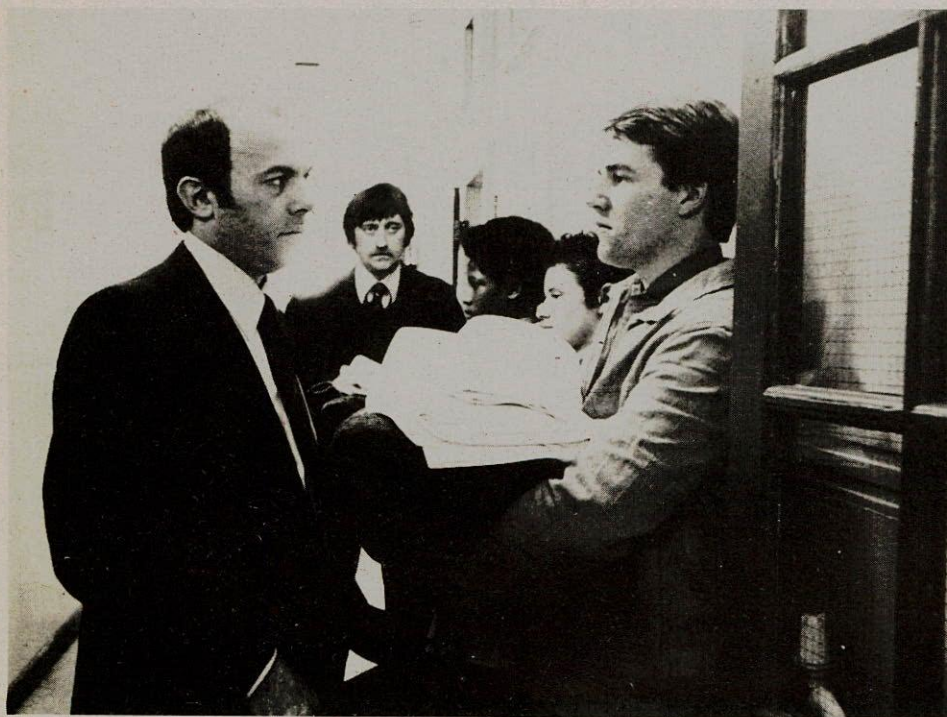
De vader, miljonair, geeft in **'Caro Papa'** zijn zoon, de actievoerder, een flinke draai om de oren.

gen manier door te slaan, maar je moet hopen dat de situaties voor de film wat zijn gechargeerd.

Uit Italië komt de film **'Caro Papa'** van de bekende regisseur Dino Risi. Hoofdrollen worden vervuld door de onnavolgbare Vittorio Gassman en door Julien Guiomar. Het verhaal gaat over de rijke industrieel Albino Milozzi, die alleen leeft voor geld en zijn vrouw en kinderen eigenlijk, ondanks alle rijkdom, schandelijk verwaarloost. Hij woont samen met zijn oudste zoon. Hij beseft dat hij hem slecht kent en als hij daar iets aan wil gaan doen, ontdekt hij een dagboek van de jongen waaruit blijkt dat

hij bij een politieke actiegroep is aangesloten, die zich keert tegen de multinationals, waar Albino juist zo'n grote rol in speelt. Hij ontdekt dat er een aanslag op handen is, maar beseft niet dat hij zelf het doelwit zal zijn. De aanslag wordt gepleegd, Albino wordt zwaar gewond. De zoon neemt in het slotbeeld de rolstoel, waarin de sprakeloze, gewonde vader wordt gereden, van de verpleegster over. De band is gebleven, al zijn beiden door een diepe kloof van elkaar gescheiden. Een opmerkelijke film, misschien wat cryptisch van inhoud maar de moeite waard vanwege de twee hoofdrollen.

En tot slot maak ik als toegift nog kort melding van een zevende film, in Engeland opgenomen en Engels gesproken, van de Franse regisseur Bertrand Tavernier, die al een aantal opmerkelijke films heeft gemaakt. **'Deathwatch'** naar een boek van David Compton, is een wat science-fictionachtig verhaal over een tijd waarin vrijwel alle ziektes overwonnen zijn. De mensen scheppen er in die tijd een genoegen in om via de televisie te kijken naar mensen die sterven aan de weinige ziektes waar geen genezing voor bestaat. Een geslepen regisseur besluit om een schrijfster (Romy Schneider) te vertellen dat ze ongeneeslijk ziek is en vervolgens de rechten om haar dood te filmen, van haar te kopen. Daartoe is Harvey Keitel aangewezen, die via zijn ogen direct opnames kan maken van alles wat hij ziet door een in zijn hersens ingebouwde camera. Het verhaal is vrij afschuwelijk, wordt echter wel heel mooi gespeeld door Romy Schneider en Keitel. Ook Max von Sydow, die we wel kennen van zijn creaties onder Ingmar Bergman, doet mee aan de film.

Een confrontatie tussen een leraar en een leerling uit de Engelse tuchthuisfilm **'Scum'**.

Leo van Opzeeland

Homo's en hun schuttersputjes

In 1974 besloot de toenmalige minister van Defensie, Vredeling, dat homoseksualiteit geen reden meer zou zijn om voor de militaire dienst te worden afgekeurd. Daarmee kwam aan één vorm van diskriminatie van homoseksuelen een einde. Maar is er in feite veel veranderd? Ook voor 1974 hebben de homoseksuelen in militaire dienst gezeten. En verder: is het leger niet nog steeds een gefrustreerde mannenmaatschappij, waarin afwijkingen van wat de groep als „normaal” voorschrijft, worden afgestraft?

De vraag zó stellen is hem bijna met „ja” beantwoorden; dat neemt niet weg dat er in de maatschappij en dus ook in het leger wel het een en ander aan het veranderen is! Steeds meer homo's op bedrijven, scholen etc. komen er voor uit dat ze

als man liever met andere mannen vrijen of als vrouw liever met andere vrouwen. Zij vinden dat als je daarover blijft zwijgen, je in feite je eigen onderdrukking in stand helpt houden. Ook in militaire dienst hebben steeds minder homoseksuelen er zin in verstoppertje te spelen. Misschien heb je het in je eigen onderdeel meegemaakt, dat iemand voor zijn homoseksualiteit uitkomt. Misschien ben je daar zelf mee bezig: als je een wat goede groep aantreft, waarbinnen je de tijd hebt gehad om elkaar wat beter te leren kennen, kan dit zonder grote problemen goed gaan. Meer mensen aksepterende homoseksualiteit als iets vanzelfsprekends.

Onderdrukking

Dit alles neemt niet weg dat in vergelijking met de burgermaatschappij het leger een „broeiest” is voor een homo-vijandige mentaliteit. Dat heeft ten dele te maken met de kenmerken van het leger, waarmee iedereen (of je nu homo-, hetero- of biseksueel bent) problemen kan krijgen. In het leger staat discipline voorop. Die wordt in het begin door je superieuren opgelegd, later wordt een steeds groter beroep gedaan op de groep: één zwakke figuur kan het immers voor de anderen bederven. Als je aan de normen van de groep niet kunt voldoen, tel je nauwelijks mee of word je zelfs „uitgekakt”. Voor je het weet, raak je zelf verstrikt in een situatie, waarin je deel hebt aan onderdrukking van elkaar en van jezelf. Je bent volledig „aangepast”, als je die (zelf) onderdrukking niet bewust meer voelt, maar er zelfs naar hartelust aan meedoet. De normen, die in de krijgsmacht voorop staan, zijn in wezen niet anders dan die, welke in de burgermaatschappij overheersend zijn: super-mannelijk gedrag, goed zuipen, vrouwen versieren e.d. Het is in de krijgsmacht – al verschilt dat van onderdeel tot onderdeel – vaak wat extremer dan in de burgermaatschappij. Bovendien heb je in militaire dienst meestal niet de mogelijkheid om zelf het onderdeel en de groep te kiezen, waarin je je het beste thuisvoelt.

Onder beroepsmilitairen wordt de mogelijkheid dat je homo bent, in het algemeen ontkend: „zulke mensen hebben we hier niet”.

Dat zal misschien te maken hebben met de gedachte dat de militaire dienst eisen stelt aan iemand, waar-

aan een homo niet kan voldoen. Een dergelijke gedachte is nergens op gebaseerd; maar alleen als homo's zelf uit hun schuttersputje te voorschijn komen, kan het foutieve van die gedachte worden aangetoond!

Onwetendheid

Wat in een mannenmaatschappij ten slotte heel sterk speelt, is de angst om homo-gevoelens te uiten. Ook bestaat nog steeds een grote onwetendheid over wat een relatie tussen mannen (lichamelijk en gevoelsmatig) konkreet inhoudt. Veel mensen kunnen zich niet voorstellen dat mannen met elkaar een minstens even goed en gevarieerd seksueel leven kunnen hebben als mannen en vrouwen. Deze onkunde, dit tekortschieten van ons voorstellingsvermogen geldt nog sterker ten aanzien van seksuele relaties tussen vrouwen.

Eigenlijk zouden we moeten toegroeien naar een situatie, waarin je leert om allerlei mogelijkheden die je hebt om met mannen en vrouwen te vrijen, te waarderen als even vanzelfsprekende keuzemogelijkheden, die je eventueel kunt combineren.

Veranderingen

Om een dergelijke situatie te bereiken moet nog heel wat in de maatschappij veranderen. De ervaring leert dat de krijgsmacht in een langzamer tempo meeverandert. Er bestaat daarom een werkgroep „Homoseksualiteit en krijgsmacht” van dienstplichtigen en beroeps, die wat extra voorzetten wil geven voor die nodige veranderingen. In het bijzonder willen we werken aan een beter leefklimaat voor de homoseksuelen militairen. Het schrijven van dit stukje is één van onze activiteiten. Daarnaast hebben we contacten met geestelijke verzorgers, belangenorganisaties van militairen e.d. Het gaat erom hen met de neus te drukken op de feitelijke ontwikkelingen in de maatschappij, waaraan de krijgsmacht zich niet kan onttrekken. We hopen op die manier te bereiken dat de voedingsbodem voor veranderingen in de krijgsmacht wat beter wordt en daarmee ook het leefklimaat voor de homoseksuele militairen.

Arthur Edwards

Het adres van de Werkgroep homoseksualiteit en krijgsmacht: p/a Eduard van Groenestein, Schimmelpenninckkade 19, 3813 AC AMERSFOORT, tel.: 033-729792.

Evenals een aantal politieke partijen heeft ook het Humanistisch Verbond een **homo-werkgroep**. Deze bestaat ruim een half jaar. Zij houdt zich bezig met seksualiteit, relaties en emancipatie, in het bijzonder wat betreft homoseksualiteit, en dan gezien vanuit humanistische visie.

Er is sprake van een groeiend contact tussen de HV-homo-werkgroep, de dienst Geestelijke Verzorging in de Krijgsmacht en de Werkgroep Homoseksualiteit en Krijgsmacht (waarover hiernaast), waarin een aantal beroepsmilitairen en dienstplichtigen zich hebben verenigd.

Binnenkort organiseert de HV-werkgroep een **ontmoetingsweekend** voor homoseksuele vrouwen en mannen uit humanistische kring en voor belangstellenden. De invulling van het programma wordt voor 'n belangrijk gedeelte overgelaten aan de deelnemers. Centraal staat de discussie over (homo-)seksualiteit en relaties. Zaterdagavond is er een feest.

Datum: van vrijdag 20 juni (20.00 uur) tot zondag 22 juni (16.00 uur).

Plaats: „De Grote Bunte” te Nunspeet (op de Veluwe).

Kosten: f 75,- (inkl. alle maaltijden, overnachtingen en koffie/thee). Mensen die zich inschrijven krijgen uitvoerige informatie toegestuurd.

Opgave weekend: Humanistische Homo-werkgroep, Postbus 114, 3500 AC UTRECHT.

Informatie (zowel over het weekend als over de werkgroep, waarbij ieder welkom is) en suggesties e.d.: zelfde adres of telefonisch bij Bert Boelaars (030-318145) of Sjef Graat (023-334481).

hittegolf treft sexboot

Klaus Staeck

Een kunstenaar die gewone mensen weet te bereiken

Wanneer een hedendaags beeldend kunstenaar tientallen processen aan de broek heeft gekregen, er honderden tentoonstellingen van zijn werk werden gehouden en miljoenen mensen gefascineerd werden (en worden) door zijn werk, dan hebben we minstens met een opmerkelijk kunstenaar te doen. De man van wie dit gezegd kan worden, is de West-Duitser Klaus Staeck.

Van Oost naar West-Duitsland

Klaus Staeck werd in 1938 in Pulswitz bij Dresden geboren. Hij wilde aanvankelijk architect worden, maar hij mocht niet studeren. In de DDR, waar hij toen woonde, stond hij al vroeg te boek als een wat lastige jongen. Bovendien was hij niet de zoon van een arbeider, een boer of een intellektueel: groepen die wat studeren betreft bepaalde voordelen bezitten. Klaus' vader was boekhouder, kleinburger dus, waardoor hij net overal tussen viel.

De jonge Staeck was voorbestemd om metselaar te worden. Dat zag hij niet zitten en in 1956 vluchtte hij naar West-Duitsland. Vluchten is een groot woord. In die tijd ging dat nog vrij gemakkelijk: hij kocht een treinkaartje naar Oost-Berlijn, reed met de S-Bahn naar West-Berlijn en was „gevlucht”.

Jurist

Staeck streek in Heidelberg neer en ging studeren. Echter geen architectuur, maar rechten. Misschien dat bij die keuze onbewust van invloed is geweest, dat het nooit weg is de wet te kennen wanneer je je inzet voor een rechtvaardige zaak.

Hij studeerde achterenvolgens rechten in Heidelberg, Hamburg en Berlijn en staat sinds 1969 te boek als advocaat. Hij werkt echter nauwelijks als jurist. Al vrij snel na zijn aankomst in West-Duitsland begint hij met grafisch werk te experimenteren.

Zijn eerste tentoonstelling heeft hij in 1960 en als hij 1970 de Zille-prijs (genoemd naar de Duitse satirische tekenaar Heinrich Zille, 1858-1929) voor sociaal-kritisch grafisch werk ontvangt, begint hij al aardig naam te maken in West-Duitsland.

Grafikus

De roem stijgt snel. Binnen enkele jaren klimt Klaus Staeck op tot Polit-Pornograaf, Atelier-tafel-moordenaar

en Goebbels-leerling (aanduidingen van CDU-CSU kaderleden).

Voor de Christen-Democraten (de partij van Frans Josef Strausz) nemen Staeck regelmatig op de korrel, vooral wanneer er verkiezingen in aantocht zijn. Zijn affiches lijken op het eerste gezicht „echte, officiële” affiches.

„Dat is toch het kenmerk van satire: je maakt iets dat net lijkt op datgene wat je wilt ridiculiseren; alleen verschuif je één accent zodanig dat het geheel belachelijk wordt. Dat pro-

beer ik te doen. Daarom gebruik ik voor de montages bij voorbeeld nooit karikaturen, alleen echte foto's. Een karikatuur werkt al meteen vervreemdend; de mensen zien meteen dat het niet echt is. Originele foto's, officiële lettertypen, daarmee bereik je de beste resultaten”, aldus Klaus Staeck.

Dat hij goede resultaten weet te bereiken blijkt alleen al uit de tientallen processen die tegen hem zijn aangespannen. Wat dat betreft komt hem zijn juridische studie uitstekend

Deutsche Arbeiter!

Die SPD will euch eure Villen im Tessin wegnehmen

Die Reichen müssen noch reicher werden

Wählt
christdemokratisch

van pas. Hij weet precies tot hoe ver hij kan gaan in zijn affiches, waar juridisch de grenzen liggen van belediging, smaad, laster enz. ... Dat hij dat inderdaad precies weet blijkt wel uit het feit dat hij, tot nu toe, nog geen enkel proces heeft verloren.

Gewone mensen

Daartegenover staat dat hij in linkse kringen en dan vooral onder de gewone mensen enorm populair is. Daar is Klaus Staeck best mee ingenomen, zoals hij in een interview (Vrij Nederland, 30 oktober 1976) eens weergaf: „Als er dan ook één ding is waarop ik trots ben, dan is het dat ik met mijn kunst werkelijk de gewone mensen bereik. In ik weet niet hoeveel dorpen en steden zijn al tentoonstellingen van mijn affiches geweest. Iedereen kent ze. We gaan vaak met ons werk naar allerlei manifestaties en vergaderingen en zo. Niet van studenten. Die weten alles beter, maar naar vakbonden, buurtcomitees en dergelijke. Op zo'n bijeenkomst trok een ondernemingsraadslid van BASF een stel van mijn affiches op briefkaartformaat uit zijn binnenzak en zei: die laat ik altijd in de koffiepauze aan kollega's zien. Zoals ze vroeger pornofoto's lieten rondgaan, zo liet hij nu Klaus Staeck-affiches rondgaan. Dat deed me wel iets”.

Een ander bewijs dat hij zijn kunst bij de „gewone mensen” weet te brengen blijkt wel uit zijn vele affiches die men op aanplakzuilen kan aanschouwen. Iedere keer wanneer hij weer een nieuwe serie affiches uitbrengt komt men ze aldus op straat tegen.

Ook al zijn Staeck zijn affiches op honderden tentoonstellingen in binnen- en buitenland te zien geweest, ook al waren daar gerespekteerde musea onder, toch is de straat de plaats waar Klaus Staeck zijn politieke affiches terecht horen te komen. Zolang dat dan ook het geval

Entmannt alle Wüstlinge

is moet Staeck doorgaan met het maken van affiches, zowel voor zijn aanhangers als voor zijn tegenstanders.

Wim Heij

(De hier afgedrukte verkiezings-affiches van Klaus Staeck zijn uit 1972)

sommige militaire leiders
zijn ontwapenend

Waar gaan we met elkaar naar toe?

Waar gaan we met elkaar naar toe? Met die vraag eindigde mijn vorige artikel in het aprilnummer van EGO, getiteld „Grenzen aan de groei?” Ik heb beloofd een antwoord op die vraag te geven. Welnu hier is het: Ik zie ons regelrecht..., nee dat regelrecht is overdreven, zigzaggend, laverend als een zeilschip, maar toch tamelijk koersvast afstevenden op een situatie, waarbij één groot allesomvattend wereldbedrijf in al onze materiële behoeften voorziet.

Dat wereldbedrijf is volledig geautomatiseerd. Mensen komen er nauwelijks nog aan te pas. Het wordt bestuurd door een supercomputer voorzien van honderden, misschien duizenden naast-, achter- en boven elkaar geschakelde miniprocessors (chips).

Robots

Het DING is geprogrammeerd op alle mogelijke – en voor ons gevoel zelfs onmogelijke – situaties. Het geeft zijn direktieven door aan een geweldig aantal robots ook uitgerust met chips, die overal op de wereld in de onderafdelingen van het bedrijf alles doen, wat er te doen valt, daarbij inbegrepen onderhouden, schoonmaken, repareren, vernieuwen enz. Die robots kunnen alles, wat mensen kunnen, misschien zelfs meer, en dat beter en sneller. Ze lijken helemaal niet op mensen. Ze hebben geen bewustzijn en geen gevoel. En er wordt zorgvuldig voor gewaakt, dat ze dat ook niet krijgen, want dat zou ongewenste problemen scheppen. Juist omdat ze geen gevoel en geen bewustzijn hebben kunnen ze dag en nacht doorwerken zonder vermoeid te raken, af te stompen, zich te vervelen en ontevreden te worden.

Dit wereldbedrijf bevoorraadt, via een vernuftig transportsysteem de ontelbare warenhuizen over de hele wereld, waar mensen op een gerieflijke afstand van hun woon- en verblijfplaatsen gratis kunnen krijgen, wat ze **redelijkerwijs** nodig hebben om goed en comfortabel te leven. Niet meer en ook niet minder.

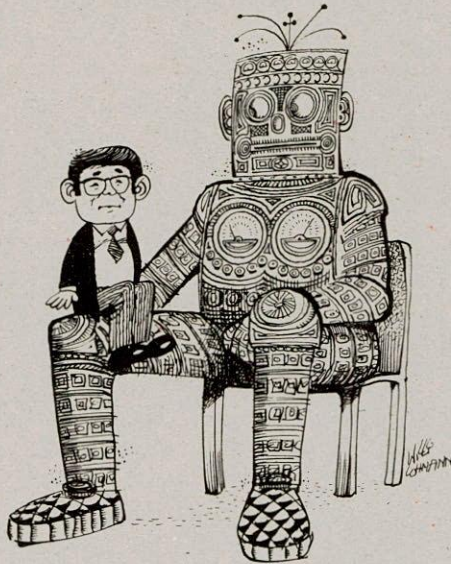
Hergebruik

Alle afval wordt teruggebracht naar grote stortkokers en voor hergebruik geschikt gemaakt. Zware metalen worden met behulp van bacteriën teruggewonnen. Voor het maken van

papier behoeven geen bossen meer te worden gekapt. Het oude papier komt telkens terug in het recyclingsysteem, zoals alle dingen. Net als in een ruimteschip; wat is de aarde trouwens anders dan één groot ruimtevaartuig?

Wat nodig zal blijven is een behoorlijke energievoorziening. Maar de egoïstische roofbouw, zoals wij die de laatste tientallen jaren plegen op grondstoffenreserves en op de energievoorraden, zal dan verleden tijd zijn.

Zon, zee, water en wind zijn de samen onuitputtelijke bronnen van energie. Maar bovendien. Voordat mijn fantasie werkelijkheid is geworden zal de waterstofbom getemd

zijn, dat wil zeggen: de kernfusie bruikbaar gemaakt voor vreedzame toepassing.

Nog één ding wil ik eraan toevoegen. Dat hele bedrijf moet zoveel mogelijk ondergronds werken, zodat de mensen geen last hebben van het lawaai, de stank en de vuiligheid, die eventueel nog merkbaar zouden kunnen zijn.

Fantasie of toekomstwerkelijkheid?

Hoe kom ik tot deze utopistische fantasie? Wel alle lijnen, die ik in het vorige artikel heb getrokken wijzen in deze richting.

1 – grootschaligheid

Karl Marx heeft meer dan honderd jaar geleden al gezegd: Kapitaal heeft de neiging om te accumuleren en produktiemiddelen om zich te con-

centreren in de handen van weinigen.

Onze ondernemingsgewijze productie voor een vrije markt met het doel om zoveel mogelijk winst te maken is een zichzelf vernietigend systeem. De grote slokken de kleinen op net zolang tot er tenslotte één, de aller-grootste, overblijft.

Dat proces is in volle gang, ja zelfs meer dan éénparig versneld. Fusies, de totstandkoming van samenwerkingsverbanden, de overname van kleinen door groten, beursovervalen. Ze zijn aan de orde van de dag. Banken en bedrijven klonteren samen over alle grenzen heen. Zeepfabrieken doen aan grootschalige landbouw in de tropen. Kleine bedrijfjes hier blijken bij nadere beschouwing eigendom van een groot Amerikaans concern. Het bedrijfsleven is allang internationaal georganiseerd. Eén van de problemen van onze tijd is dat de economische politiek nog steeds denkt in nationale termen en daardoor in feite machteloos is. De EEG ten spijt.

2 – nieuwe technische revolutie

De automatisering is gevolgd op de mechanisering van de arbeid. En met de chips staan we voor een nieuwe ontwikkeling, die niet tegen te houden is. De machines, de apparaten, de computers, de chips, ze nemen meer en meer het werk over. De computers hebben in een fantastisch korte tijd de wereld veroverd. Ze worden steeds vernuftiger, kleiner en goedkoper. Waar moet dat eindigen? Wel, in het beste geval in een volledig geautomatiseerd wereldbedrijf.

3 – ontkoppeling van arbeid en inkomen

Ook een proces, dat allang aan de gang is. Waarom vervangen bedrijven mensen door apparaten? Natuurlijk omdat ze sneller, efficiënter en goedkoper werken. Als mensen echter met hun werk ook het daaraan gekoppelde inkomen verliezen ontstaat er een probleem. Dan blijven de produkten, die in een steeds sneller tempo geproduceerd kunnen worden in de pakhuizen liggen, terwijl de mensen armoe lijden. Dat heet een crisis, een malaise. Na de oorlog heeft men dat goed ingezien. Daarom kwam er een stelsel van sociale voorzieningen, waardoor mensen, die om één of andere reden niet konden werken toch een inkomen kregen. Dat was de eerste stap op de weg van de ontkoppeling van arbeid en inkomen. Ook die ontwikkeling gaat nog steeds door. Men spreekt nu al over de noodzaak van een gegarandeerd basisinkomen voor iedereen. Nog één stap verder en we kunnen gewoon halen, wat we redelijkerwijs nodig hebben. Alles wijst in die richting. Gratis openbaar vervoer bijvoorbeeld. Wat een besparing zou dat zijn.

Maar wie moet dat betalen?

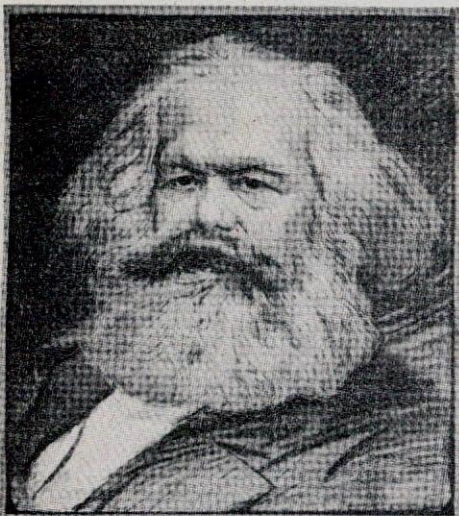
Een bekende vraag, die altijd weer

terug komt? Nu al! Vooral van de kant van die mensen, die zich grote zorgen maken over de hoge sociale en collectieve lasten en die niet beseffen, dat tegenover produktie consumptie moet staan.

Hoe dit ook zij. Het antwoord is heel eenvoudig: Moedertje Aarde natuurlijk, beschonen door Vaders Zon. Zo was het, zo is het en zo zal het blijven. Wat verandert, dat is de verdeling.

Volgens de oude liberale theorie wordt de prijs van een artikel bepaald door de wet van vraag en aanbod, dus door de meer of mindere schaarste van het artikel. Zo gauw er van alles genoeg is, is die wet niet meer van toepassing. Niemand praat immers over de prijs van de lucht, die we inademen.

De Marxistische theorie luidt anders: „De grootte van de waarde van een waar is recht evenredig met de hoeveelheid en omgekeerd evenredig met de produktiviteit van de in die waar belichaamde arbeid” (Karl Marx: Het Kapitaal, hoofdstuk I, par.1).

Karl Marx, 1818-1883

Of anders gezegd: De waarde van goederen is gelijk aan de hoeveelheid menselijke arbeid, die er in opgehoopt is. Maar als alles door machines en apparaten wordt gedaan vervalt ook die theorie. Vandaar, dat men in die toekomstige warenhuizen van mij de spullen gratis kan krijgen. Daarmee kunnen we tegelijk een streep halen door het hele bank- en verzekeringswezen, de AOW en de WAO. Het hele verdelingsprobleem, het kernprobleem van binnen- en buitenlandse politiek zal zijn opgeheven. Weg krijgsmachten. Wat een besparing van energie.

Nog meer bezwaren?

Ja, zullen de mensen niet veel te veel naar zich toegraaien, als ze alles gratis kunnen krijgen? Zullen ze zich houden aan dat, wat ze redelijkerwijs nodig menen te hebben? Ik verwacht, dat daardoor juist een einde komt aan de krankzinnige verspillings en luxe, die we vandaag de dag om

ons heen zien. Dat is niet meer redelijk te noemen. De mensen worden daartoe gedreven door papier- en geldverslindende reclamecampagnes van ondernemers, die op andere plaatsen propageren, dat we de buikriemen moeten aanhalen. Waarom zou iemand zich omhangen en omringen met allerlei onnodige spullen. Nu verschaft dat een hogere status: „Kijk, dat kan ik me veroorloven”. In de situatie, die ik me voorstel, kan het hoogstens nog als een wat potserlijke afwijking worden aangemerkt.

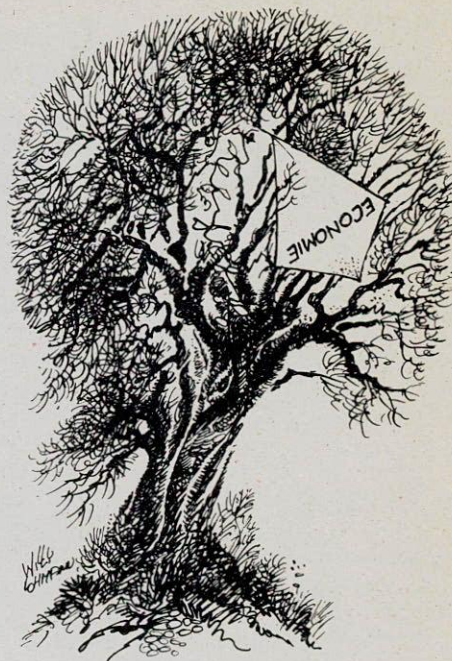
Bevrijd van het werk

Maar als de mensen niet meer behoeven te werken, wat moeten ze dan doen om zich niet dood te vervelen en om een zin aan hun leven te geven? Lediggang is volgens het oude gezegde immers des duivels oorkussen. Inderdaad, dat is de oude vrees. Daar was men ook al bang voor, toen er aktie werd gevoerd voor de achturige arbeidsdag en opnieuw toen de vrije zaterdagmiddag zou worden ingevoerd. Die angst is overbodig gebleken. Maar voor het zover is zal er natuurlijk nog heel wat moeten gebeuren. De mensen zullen langzamerhand op die situatie moeten worden voorbereid, zoals mensen zich nu moeten voorbereiden op hun pensionering. Dat is een hele overgang.

Doch, als we bevrijd zijn van het geestdodende, vieze, vervelende en soms gevaarlijke werk, dan blijft er nog wel wat over dat toch gedaan moet worden. Opvoeding en onderwijs (permanente educatie), gezondheids- en welzijnszorg. Dat blijven zaken van menselijke communicatie en menselijk contact. Maar het onderwijs bijvoorbeeld zal wel helemaal van karakter veranderen. Nu is het nog voor 80% gericht op prestatie, voorbereiding op het beroep. Ook hier is echter de toekomst al begonnen. Het accent wordt al verlegd naar de persoonlijkheidsvorming, waarbij de mens wordt beschouwd als doel in zichzelf en niet als middel, als een schakel in het arbeidsproces.

Werken wordt spelen

Het belangrijkste alternatief voor het werk wordt echter het spel. Spelen is bezig zijn in vrijheid. Men doet het niet omdat het zo nuttig is voor iets anders, maar alleen omdat het plezierig is, om het spel zelf. Een mens kan overal mee spelen. Natuurlijk

met een bal. Spel en sport zal een grote plaats gaan innemen. Maar behalve dat, kan een mens spelen met ideeën, met woorden, klanken, ritmen, kleuren, vormen, beelden. Hij kan lezen, schrijven, muziek maken, toneel spelen en dansen. Alles, waar hij maar plezier in heeft. Samen zijn met anderen en genieten. Zijn bewustzijn verruimen, verdiepen, verrijken, ordenen, kortom zich ontplooien tot een zo volwaardig mogelijk mens zijn.

Ik denk trouwens, dat in die situatie, dat mensen bevrijd zijn van het werk, er opnieuw plaats komt voor oude ambachten. Nu niet als noodzaak om in het levensonderhoud te voorzien, maar in volle vrijheid om er plezier aan te beleven. Spinnen, wielen, weefgetouwen, pottbakkersschijven, oude vissersvaartuigen, ze worden in ere hersteld. Ook keuterboerderijtjes, compleet met ovenhuis om het eigen brood te bakken. Zo kom ik tenslotte waarachtig toch nog op één lijn te zitten met Roel van Duyn en Sietse Leeftang. Maar zou dat nu ooit werkelijkheid worden? Misschien. Het is echter ook mogelijk, dat het avontuur van de mensheid plotseling ophoudt, omdat we in onderling gekrakeel de techniek gebruiken om de hele zaak op te blazen. Die kans is niet minder groot. Dat zou jammer zijn.

Seine van de Belt

door ons de zondvloed

Marie de Roode-Heijermans, strijdbaar kunstenares

„Het zit in de overtuiging en het geloof waarmee je de dingen doet.”

Mensen die in hun eigen tijd om de een of andere reden bekendheid genoten, zijn vaak een aantal jaren na hun dood volkomen vergeten. De geschiedenis noteert niet alle namen van hen, die belangrijk zijn geweest voor de ontwikkeling van het cultureel en maatschappelijk gebeuren. Toch ontstaan er jaren daarna soms nieuwe stromingen, waarin voor zo'n figuur plaats is.

Dit jaar trekt de tentoonstelling **Feministische Kunst Internationaal** door ons land en in verschillende musea slaat zij haar tenten op, zodat iedereen ervan kennis kan nemen. Kunstcritici hebben hun oordeel gegeven in diverse uiteenlopende beschouwingen.

Wat mij in de uitgebreide catalogus vooral opviel was de aandacht die de kunstenares Marie de Roode-Heijermans erin kreeg.

Zij was een vrouw die afweek, evenals de door mij zo bewonderde Käthe Kollwitz, van de onderwerpen die toentertijd alleen voor vrouwen bestemd zouden zijn. Käthe Kollwitz is terecht niet vergeten. Tientallen boeken met reproducties, levensbeschrijvingen, dagboekuitreksels en brieven zijn van en over haar verschenen.

Marie de Roode-Heijermans is vrijwel vergeten. Deze wat bittere constatering betekent niet, dat haar werk vergelijkbaar zou zijn met dat van Käthe Kollwitz, maar beiden werkten wel op een zelfde golflengte. Zij waren solidair met de vrouwen die verdrukt werden en die in de allerellendigste omstandigheden leefden.

Rotterdam

In 1859 werd in Rotterdam, als tweede in het gezin van Herman Heijermans Sr. en Mathilde Spiers, een dochter geboren die de naam Marie kreeg. Meer dan 50 jaar was Herman Sr. een uitstekend journalist bij de Nieuwe Rotterdamse Courant en heeft hij dit vak met veel enthousiasme beoefend. Daarnaast was hij een strijdvaardig liberaal en zeer op vormen gesteld. Hij was streng, vooral voor zijn dochters die hij echter evenals zijn zoons een gedegen schoolopleiding gaf.

Zelfportret Marie Heijermans, 1898.

Het echtpaar Heijermans, dat in Rotterdam aan de Noordblaak woonde, kreeg 10 kinderen. Eén daarvan was Herman Heijermans Jr., de grootste

toneelschrijver die ons land ooit bezat. Maar ook andere kinderen uit dit gezin kregen grote bekendheid. De arts Louis Heijermans werd directeur van de Amsterdamse Gemeentelijke Geneeskundige- en Gezondheidsdienst en schreef jaren een zeer goede Medische Kroniek in Het Volk. Ida werd onderwijzeres en ontwikkelde zich tot een vooraanstaand schrijfster op pedagogisch gebied en Helène verwierf zich in Rotterdam naam en gezag als directrice van een huishoudschool. Marie Heijermans, om wie het ons hier gaat, vertoonde op jonge leeftijd al revolutionaire neigingen, die door haar vader onderdrukt werden. Hij was er b.v. sterk op tegen dat ze zich bemoeide met mannen en vrouwen uit de arbeidersklasse.

Opleiding

Marie bezocht in Rotterdam de lagere school en ging daarna naar de HBS. Haar belangstelling concentreerde zich vooral op tekenen en literaire vakken. „Een goede leerling was ik niet,” zei ze later.

Toen ziekte bovendien haar studie stagneerde, verliet ze de HBS om te gaan tekenen, want daar gingen haar ambities naar uit.

Luisterend naar Troelstra, 1905.

De bekende schilderes Suzanne (Bischop) Robertson (ook vermeld in de hierboven genoemde catalogus), is de eerste Nederlandse vrouw die een oeuvre schiep, waarin het harde bestaan van de vrouw uit het volk centraal staat. Deze kunstenares gaf Marie Heijermans tekenles. Daarna kreeg ze onderricht op de Haagse Tekenenacademie, van de directeur J. P. Koelman. Toen de middelbare akte in 1881 in haar bezit was, ging ze, na nog een jaar geschilderd te hebben aan de Rotterdamse academie, werken als lerares. Ze begon met lesgeven aan de Rotterdamse meisjes HBS en aan de Vormschool voor Fröbel-onderwijzeressen. Marie Heijermans paste echter helemaal niet in de conservatieve verhoudingen van die tijd tussen leerlingen, collega's en directeuren. Met haar onafhankelijke en vooruitstrevende opvattingen kwam ze herhaaldelijk in conflict met het autoritaire gezagspatroon. „Toen heb ik het onderwijs erbij neergegoot en ben naar Brussel gegaan met zo goed als geen cent op mijn zak” zei ze later.

Brussel

Marie Heijermans had het in de Belgische hoofdstad in het begin zeer moeilijk en vaak ontbrak het haar aan het allernodigste. Op haar zolderkamertje, ergens vierhoog, kroop ze 's winters met kleren en al in bed om warm te worden. Haar werk bepaalde zich in de eerste tijd tot naakt-schilderen. Haar leermeester was de bekende E. Blanc Garin, die ook vele Belgische kunstenaars heeft opgeleid. Toen ze door een toeval een armenhuis bezocht, kwam ze sterk onder de indruk van het miserabele leven van de oude, gebrekkige vrouwjes. Dat leven zou ze voortaan uitbeelden! Toen Marie bezig was met haar schilderij „De ziekenzaal der oudjes” kreeg ze pleuris en longontsteking. Nog maar net hersteld, maakte ze het doek af en zond het naar een tentoonstelling in Parijs, waar het bekroond werd door de Société des Beaux Arts. Het heeft daar na lange tijd gehangen in het indrukwekkende Brusselse Volksgebouw.

Het leven van Marie Heijermans werd wat rooskleuriger en haar schilderijen vonden meer waardering. Ze gaf lessen, ze had vrienden en kennissen. Door omgang met de hoogleraar Elisée Reclus, geograaf en een der belangrijkste theoretici van het anarchisme, en met zijn broer Onésime kreeg haar politieke belangstelling een sterk anarchistische inslag. Door bemiddeling van de Nederlandse schilder Charles Rochussen werd haar een aanmoedigingspremie verleend van f 500, daarna volgde haar aanstelling tot pensionnaire van koningin-moeder Emma, wat haar gedurende twee jaar een jaarlijkse toelage van f 1000 bezorgde. Een paar jaar heeft ze het toen werkelijk heel goed gehad, maar daarna werd armoe weer haar deel.

Slachtoffer der ellende, 1896 (Stedelijk Museum, Amsterdam).

Slachtoffer der ellende

De armzalige omstandigheden die ze in die tijd om haar heen zag, hebben Marie Heijermans o.a. geïnspireerd tot het maken van het schilderij „Victime de la misère” (Slachtoffer der ellende).

Ze zond dit schilderij in voor de grote expositie ter gelegenheid van de Brusselse wereldtentoonstelling van 1897. Door de Nederlandse jury werd het in de erezaal geplaatst. Op dit doek zien we een zittende, naakte prostituée. Een oudere heer in hemdsmouwen doet voor de spiegel zijn boord om, terwijl op de stoel een bankbiljet ligt. Het schilderij, dat duidelijk als een scherpe aanklacht was bedoeld, trok de aandacht. De Belgische geestelijkheid vond het onzedelijk. Men verzocht de kunstenaar om het te ruilen voor een ander. Na haar pertinente weigering werd het van de tentoonstelling weggenomen toen koning Leopold II de Nederlandse afdeling, waar het hing, zou bezoeken. Over het incident zegt ze zelf: „Vandaar een proces. Mijn advocaat pleitte voor onmiddellijke herplaatsing. Wij verloren en mijn positie was in Brussel onmogelijk geworden. De katholieke pers fulmineerde tegen mij. Een volksvertegenwoordiger zou in de Kamer interpellieren, maar dat gebeurde niet.” Van de anarchistische vrienden taal noch teken. Een uitzondering maakte het Nederlandse Volksdagblad, dat een fors artikel opnam van J. J. de

Roode (de man met wie ze later zou trouwen), die de hem nog onbekende schilderes met klem verdedigde. In 1898 keerde de nu 39-jarige Marie Heijermans naar Nederland terug. Ze kwam door haar broer Herman, de toneelschrijver, in aanraking met de toen nog jonge en strijdlustige SDAP en ze trouwde in 1899 met Jan de Roode, een der bekwaamste redacteuren van het socialistische dagblad Het Volk.

Zo had tenslotte de Brusselse rel om een schilderij nog een gelukkige verbintenis tot gevolg. Als kunstenares bleef ze haar gehele leven actief. Talrijke tentoonstellingen van haar werk werden georganiseerd in kleinere zalen maar ook in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Ook op vergaderingen en congressen was ze actief. Een prachtig voorbeeld hiervan is de tekening van een oude man en een oude vrouw, luisterend naar Troelstra op 29 juni 1905 in het Amsterdamse café De IJsbreker.

g.v.-ers: knaldempers

Cacao-sorteerder, 1912.

Tableaux-vivants

Marie de Roode-Heijermans had ook haar hart verpaid aan de zogeheten Tableaux-vivants, waarmee ze op feestelijke bijeenkomsten groot succes oogstte. Deze „levende schilderijen” beeldden propagandistische voorstellingen uit, die meermalen in samenwerking met Albert Hahn waren ontworpen. Vooral een uitbeelding van het schilderij van de Franse romanticus Delacroix: „De vrijheid voert de volkeren aan” was indrukwekkend. Zo bracht ze ook van de dichter Adama van Scheltema zijn „Levende steden” ten tonele, waarbij de beelden niet langer stilstonden maar nu bewogen. Aan deze opvoeringen werkte o.a. de musicus Max Tak mee.

Marie de Roode-Heijermans bleef heel haar leven een geëngageerd kunstenaar. Ongebreidelde vrouwen- en kinderuitbuiting was een der grondslagen van de huisindustrie. Maandenlang is ze het land doorgetrokken om deze schande op papier te zetten. Deze afbeeldingen vormen stellig het beste van haar werk. Indrukwekkend is vooral haar tekening van een 68-jarige cacao-sorteerder.

Marie de Roode-Heijermans had veel met haar jongere broer Herman gemeen: als kunstenaars werkten ze beiden voor betere levensvoorwaarden der minst draagkrachtigen in de samenleving.

Op 26 september 1937 is ze gestorven. Haar echtgenoot Jan de Roode kon in zijn krant schrijven: „Meer dan de liefde van hen voor wie zij streed heeft mijn vrouw, de strijder, nimmer verlangd. Gij hebt haar die liefde gegeven.”

Jan Kooijman

boeken bladen brochures

Oorlog en vrede

In 1975 werd de Vereniging voor Vredes- en Konfliktonderzoek opgericht. Onder verantwoordelijkheid van deze vereniging verscheen in 1979 in het weekblad „Intermediair” een serie voortreffelijke artikelen over de problematiek van oorlog en vrede.

'n Kleine greep uit de vele onderwerpen: De Oost-West betrekkingen; De Geschiedenis van de Koude Oorlog; Recente ontwikkelingen in de militaire technologie; Militair-politieke strategieën; Samenhang tussen bewapeningswedloop en oorlog; De Noord-Zuid verhouding; Individuele eigenschappen en oorlog; Functie en bestaan van vijandbeelden; Niet-militaire verdediging; Vredesopvoeding. Zo'n beetje alle bekende polemologen van Nederland leverden een bijdrage. Het is dan ook een uitstekende gedachte geweest van het weekblad „Intermediair” deze artikelen te bundelen. Voor in oorlogs- en vredesproblematiek geïnteresseerden beslist verplichte literatuur. „Tussen Oorlog en Vrede” is een uitgave van Intermediair, Amsterdam, prijs f 29,50.

Heinrich Böll

Met als titel „Je gaat te vaak naar Heidelberg” verscheen onlangs een nieuwe bundel korte verhalen van Heinrich Böll.

De bundel bevat 19 niet eerder in het Nederlands verschenen verhalen van Böll uit de jaren 1947 - 1979.

Bölls schrijverschap heeft in die jaren zeker grote veranderingen on-

dergaan, maar één belangrijk thema is in zijn werk steeds aanwezig gebleven: de aandacht voor de eenling die klem komt te zitten en zijn situatie niet meer kan beïnvloeden. In de oudere verhalen zijn dat een mess-bediende van de officiersmess en een soldaat in de oorlog; in een recent verhaal iemand die in de Bondsrepubliek door een Berufsverbot sociaal geïsoleerd wordt. De meeste verhalen gaan over eenzaamheid en angst, al zijn er ook enkele humoristische schetsen bij. „Je gaat te vaak naar Heidelberg” van Heinrich Böll is een uitgave van Van Gennepe te Amsterdam, prijs f 13,50.

Oranje (1)

Ook Opland (politiek tekenaar van o.a. Volkskrant en de Groene) bracht, geïnspireerd door de troonswisseling, een nieuwe bundel tekeningen op de markt. Baron Opland van Meeuwen tot Uiterwaarden presenteert in deze bundel veertig bekende Nederlanders in hun hoedanigheid van steunpilaar van het hof. Titel van het boek, hoe kan het anders, „Het Hof”.

Vele bekende figuren uit de politiek hebben een hofvermomming gekre-

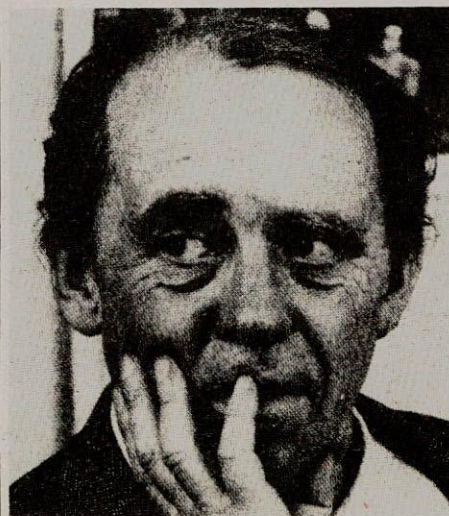
gen. Wiegel (uiteraard met snotterbel) is Hofintendant en tevens Chef van de veiligheidsdienst. Premier van Agt is Hofhoofdsmaakmaker, terwijl oppositieleider Den Uyl als Raadsheer in Buitengewone Dienst in reserve wordt gehouden tussen de koninklijke coulissen.

Een kostelijke verzameling politieke prenten van een van onze beste cartoonisten.

„Het Hof” van Opland werd uitgegeven door de Harmonie te Amsterdam. Prijs f 12,50.

Oranje (2)

Rond vorstenhuizen is mythevorming niet van de lucht. Ook het Huis van Oranje-Nassau is er niet vrij van gebleven, dat laten de vaderlandse geschiedenisboeken op school wel zien. De rol van de koning wordt op alle mogelijke manieren beschreven.

„Oranje zonder mythe" van Anton Constandse is te verkrijgen door f 7,50 over te maken op giro 2553850 van de Stichting Pamflet te Amsterdam.

Het betreft de volgende folders: „Een homoseksueel kind is een gewoon kind”, bedoeld voor ouders die problemen hebben met de homoseksualiteit van hun dochter of zoon; „Twintig vragen over homoseksualiteit” (o.a. ook gepubliceerd in EGO nov. 1974); en „Getrouwd zijn als je homoseksueel bent”, waarin wordt beschreven hoe je met homoseksualiteit in het huwelijk kunt omgaan. De brochures kunnen worden besteld door overmaking van f 4,- op giro 1522874 t.n.v. Schorerstichting, Wolvenstraat 17; Amsterdam, o.v.v. „3 folders homoseksualiteit”.

In 1978 bestond de KMA 150 jaar. Ter gelegenheid daarvan werden vier studiedagen gehouden met als onderwerp „Toenadering en verwijdering tussen krijgsmacht en maatschappij”. Vele inleiders gaven hun visie op de relatie krijgsmacht-maatschappij.

Over „krijgsmacht en ideologie” o.a. Drs. J. G. Siccama, Dr. H. W. Tromp en Lnt. Generaal b.d. J. E. v. d. Slikke; over „krijgsmacht en maatschappij” o.a. H. J. Neuman en Dr. G. Teitler; over „dilemma's binnen de krijgsmacht” o.a. Lnt. Generaal Jhr.

EGO puzzle

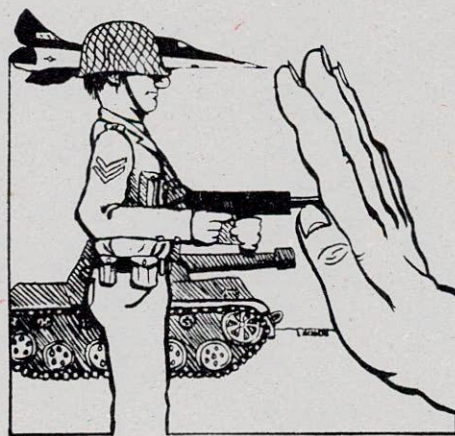
Dpl. sld. Huizinga, W. van Borsse-
lenweg 67, 1181 PH Amstelveen
(f 25,- platenbon)

H. J. J. Rutgers, Detmerskazerne,
Postbus 100, 7200 AC Zutphen (f 15,-
boekenbon)

Kap. W. Leurink (MSD Arnhem),
Obbinklaan 33, 3571 ND Utrecht
(f 10,- boekenbon)

U. Rammer Corp
I. Hemreus Est

W. H. de Savornin Lohman; en over „opleidingsproblemen in de krijgsmacht” o.a. Prof. Dr. R. A. de Moor. Alle inleidingen en forumdiskussies werden samengebracht in een verslagboek. „Toenadering en verwijdering tussen krijgsmacht en maatschappij” is te bestellen bij de KMA, Afd. psychologische en sociologische studie, te Breda.

De discussie over werkgelegenheid en wapenindustrie lijkt op gang te komen. Het FNV heeft kort geleden een gedachtenwisseling gestart over het vraagstuk van vrede en veiligheid, ontwapening en militaire productie.

In het maartnummer van EGO bespreken we al het boekje „Reconversie”. Kort geleden is er weer een brochure uitgekomen over dit onderwerp, te weten „Wapens en werk”.

Visitekaartjes

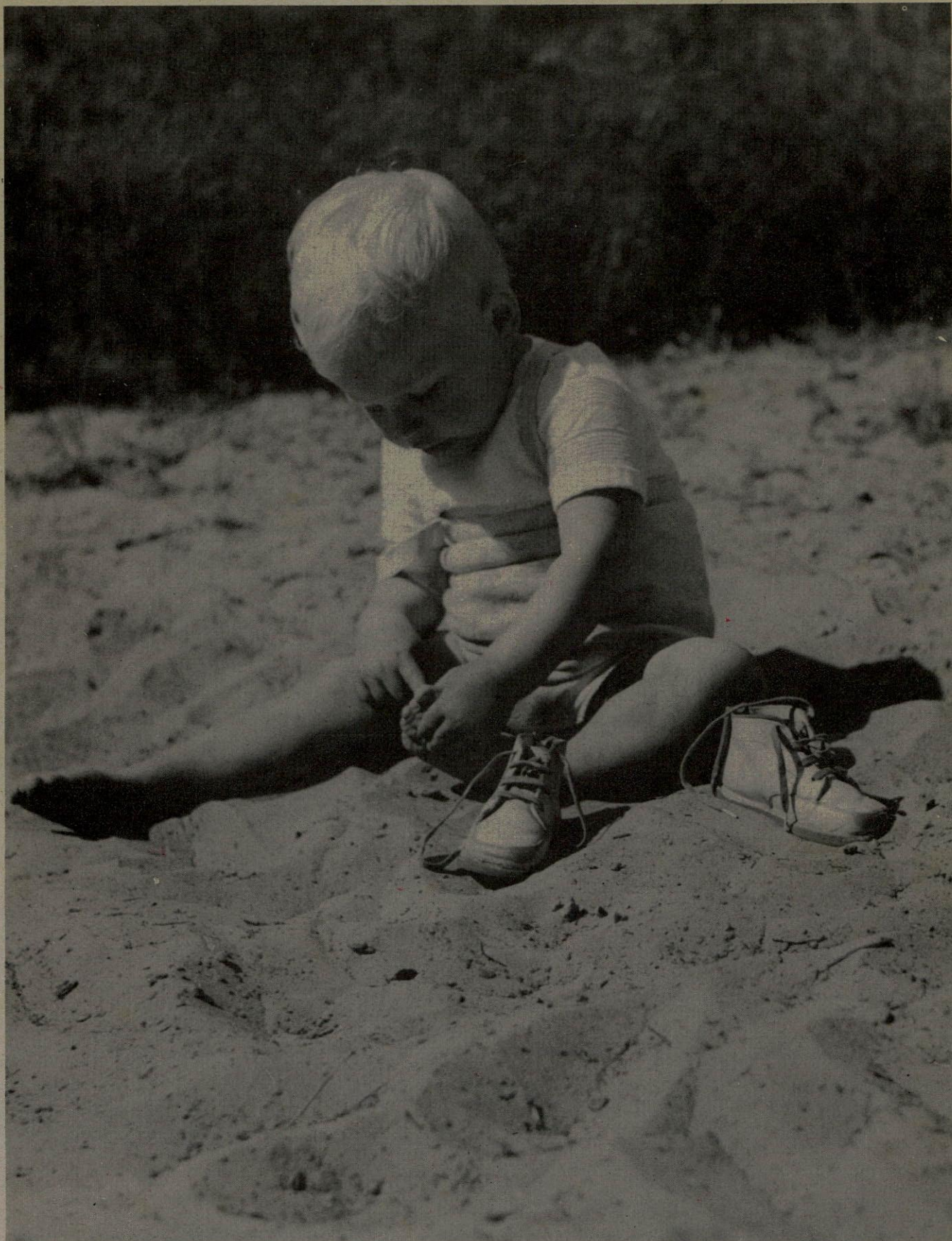
Hieronder volgt een visitekaartjesraadsel, waarvan de prijswinnaars bekend worden gemaakt in het oktobernummer. De oplossingen dienen binnen te zijn op **uiterlijk 1 september a.s.** bij: EGO-redaktie, Coornherthuis, Hoofdstraat 84, 3972 LB Driebergen. Ach, en vermeld even of de voorkeur uitgaat naar een boeken- of platenbon. Sukses! Welke vier beroepen zijn in deze visitekaartjes verborgen?

S. Toeffer Tiel
IJ. Werder Zon

De brochure „Wapens en werk” is te bestellen bij de J.S., Nicolaas Witsenkade 30, 1017 ZT Amsterdam. Prijs: enkele guldens.

Wim Hey

EGO: je goed recht

Geheel verdiept in het zand tussen z'n eigen tenen, dit ventje. Een zomers beeld achterop dit laatste EGO-nummer voor de zomer van '80.

De redactie wenst de lezers in de komende maanden graag ook zo'n zonnig plekje en een beetje onbevangen aandacht voor zichzelf toe.

Daarbij zult u dit blad moeten missen in juli en augustus. In september is EGO er weer met bezinnende artikelen voor de vredesweek!